

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ

LİSANS BİTİRME TEZİ

Kendi kaderini belirleme ilkesi açısından karabağ sorunu

Hazırlayan

Seide Bağırova

1417.02043

BAKÜ-2018

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI

AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ

LİSANS BİTİRME TEZİ

KENDİ KADERİNİ BELİRLEME İLKESİ AÇISINDAN
KARABAĞ SORUNU

Hazırlayan

Seide BAĞIROVA

Danışman

Doç.Dr. Afet SEYİDZADE

1417.02043

BAKÜ-2018

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Kafedra “İqtisadiyyat və İşlətmə

TƏSDİQ EDİRƏM

“___” _____ 2018

BURAXILIŞ İŞİ ÜZRƏ VERİLMİŞ TAPŞIRIQ

“Türk Dünyası İşlətmə” fakültəsinin Beynəlxalq münasibətlər
(Uluslararası İlişkiler) ixtisası üzrə

təhsil alan tələbəsi

Bağirova Səidə Ələkbər

(adı, soyadı, atasının adı)

Diplom işinin rəhbəri

Dos.Tr.f.Dr.Afet Seyidzade Cumar

(adı, soyadı, atasının adı, elmi adı və dərəcəsi)

İşin mövzusu

KENDİ KADERİNİ BELİRLEME İLKESİ AÇISINDAN

KARABAĞ SORUNU

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti tərəfindən təsdiqlənsin “___”

_____ 2018 il

No

2. Tələbənin sona yetirdiyi işin kafedraya təhvil müddəti: **8 ay**

3. İşin məzmunu və həcmi (izahı, hesabı və eksperimental hissəsi, yeni təhlilə ehtiyacı olan müəssisələr) [Özet, Giriş, Birinci bölüm, İkinci bölüm, Üçüncü bölüm, Dördüncü bölüm, Beşinci bölüm, Sonuç, Kaynakça](#)

4. Buraxılış işi üçün lazımı materiallar

ABIŞOV, Vaqif: Azərbaycanlıların Soyqırımı (1917-1918-ci illər) Bakı-Nurlan-2007
BALAYEV, Aydın: Azərbaycan Milli Demokratik Hərəkatı 1917-1920, Bakı-Elm-
DİNSTEİN, Yoram: War, Aggression and self-defence, Second Edition, Cambridge
ASLANLI, Araz: “Tarihten günümüze Karabağ sorunu”, Avrasya
BUCHANAN, Allen: “Theories of Secession“, Philosophy and Public Affairs,
KARAOSMANOĞLU, Ali L.: “Kendi Kaderini Belirleme, Ülke Bütünlüyü, Uluslararası İstikrar ve Demokrasi“, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Savaş ve Barış, Yıl
Qrafik materiallarının siyahısı dəqiq göstəricilərlə (vacib cədvəl, çertyojlar, yaxud qrafiklər, nümunələr və s.)

6. Buraxılış işi üzrə məsləhətçinin soyadı, adı, atasının adı, elmi adı və dərəcəsi (diplom işinin ona aid olan hissəsini göstərməklə)
Dr.Məmmədli Elşən Xalid

7. Buraxılış işinin təqdimi üzrə təqvim planı:

Sıra No	İşin hissələrinin adı	Qurtarma faizi (yerinə yetirilmə)	İşin yerinə yetirilməsi müddəti	
			plan üzrə	faktiki

[1.Bölüm \(Ekim 2017 – Ocak 2018\)](#)

[2.Bölüm \(Şubat 2018 – Mayıs 2018\)](#)

Buraxılış işinin rəhbəri

Dos.Tr.f.Dr.Afet SEYİDZADE Cumar

imza

Məsləhətçi

Dr.Məmmədli Elşən Xalid

imza

Tapşırığı imza üçün qəbul etdim _____

(tələbənin imzası)

Tapşırığın qaytarılması tarixi “ _____ ” _____ 2018-ci il

Qeyd 1. Buraxılış işi üzrə verilmiş tapşırıq 2 nüsxədən ibarətdir. Nüsxənin biri tələbəyə verilir, ikincisi kafedrada qalır.

2. Hazırlanmış buraxılış işini tapşırıqla birlikdə tələbə DAK təqdim edir.

BURAXILIŞ İŞİNİN PLANI

BİRİNCİ BÖLÜM

KENDİ KADERİNİ BELİRLEME İLKESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

1.1. AMERİKAN DEVRİMİ

1.2. FRANSIZ DEVRİMİ

1.3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEM

1.3.1. VERSAL-VAŞİNQTON SİSTEMİNİN YARADILMASI

1.3.2. DÜNYADAKİ SİYASİ MANZARADA YENİ DEĞİŞİKLİKLER

İKİNCİ BÖLÜM

KENDİ KADERİNİ BELİRLEME İLKESİNİN ULUSLARARASI HUKUK VE TEŞKİLATLARDA YER ALMASI

2.1. AGİT ÇERÇEVESİNDE ANLAN VE KAPSAMI

2.2. ULUSLARARASI HUKUKTA SALDIRGANLIK

2.3. ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK

2.4. ULUSLARARASI HUKUKUN TEMEL İLKELERİ

2.4.1. DEVLETLERİN EGEMEN EŞİTLİĞİ İLKESİ

2.4.2. ULUSAL YARGI YETKİSİNİN DEVLETLERİN

ÇALIŞMASINA MÜDAHALE ETMEME İLKESİ

2.4.3. ZORLA UYGULAMA VEYA ZORLA TEHDİT ETME İLKESİ

2.4.4. ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇIL

ÇÖZÜMÜ İLKESİ

2.4.5. SINIRLARIN POZULMAZLIĞI PRİNSİPİ VE ARAZI

BÜTÜNLÜĞÜ

2.4.6. ULUSLARIN KENDİ KADERLERİNİ BELİRLEME

PRENSİPLERİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUS İMPERATORLUĞU DÖNEMİ

3.1. ÇARIZMIN KARABAĞDA ÜSUL-IDARESİ. ERMENİLERİN AZERBAYCAN TOPRAKLARINA YERLEŞTİRİLMESİ

3.2. DAĞLIK KARABAĞIN AZERBAYCAN-ALBAN AHALİSİNİN GREGORİANLAŞMASI VE ERMENİLEŞMESİNİN BAŞA ÇATMASI

3.3.ERMENİLERİN AZERBAYCANDA, O CÜMLEDEN KARABAĞDA SOYKIRIM FAALİYYETİNİN GENİŞLENMESİ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİ DÖNEMİ(1918-1920) VE SONRASI

4.1.RUS İMPERATOTLUĞUNUN ARDINDAN OLUŞAN DURUM VE AHC KURULMASI

4.2. ERMENİSTANIN AZERBAYCANA YÖNELİK TOPRAK TALEPLERİ

4.3. KARABAĞ AZERBAYCANIN BİR PARÇASI OLARAK 4.2.CUMHURİYYET SONRASI

4.2.1. CUMHURİYETİN RESMİ BAĞIMSIZLIĞININ SONU VE CUMHURİYETİN TOPRAK BÜTÜNLÜĞÜNE OLAN İDDİALAR

4.2.2. ZAQAQAZIYA FEDERASIYASININ YARANMASI VE SOVYET DÖNEMİNDEKİ RESMİ BAĞIMSIZLIĞIN SONU

4.2.3. RUSYA VE ERMENİSTANIN AZERBAYCAN TOPRAKLARINA İLİŞKİN POLİTİKALARI

4.2.4. KARABAĞ SORUNUNUN ULUSAL ÇATIŞMA TARAFINDAN DAHA DA ŞİDDETLENMESİ

BEŞİNCİ BÖLÜM

DAĞLIK KARABAĞ SORUNU ULUSLARARASI HUKUK VE ÖRGÜTLER KAPSAMINDA

5.1. BM GÜVENLİK KONSEYİNDE DAĞLIK KARABAĞ SORUNU VE ERMENİ İŞGALLERİ

5.2. AGİT'İN SORUNUN ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN GİRİŞİMLERİ VE BUDAPEŞT

52. AGİT'İN SORUNUN ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN GİRİŞİMLERİ VE LİZBON ZİRVESİ

5.4. AVROPA BİRLİYİNİN DAĞLIK KARABAĞA DAİR BEYANATI

5.5. AVRUPA KONSEYİ PARLAMENTER ASAMBLESİ TRANS KAFKASYA ÇATIŞMALARINA İLİŞKİN 1119 (1997) KARARI

SONUÇ
KAYNAKÇA

KENDİ KADERİNİ BELİRLEME İLKESİ AÇISINDAN KARABAĞ SORUNU

ÖZET

Ermeni-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorunu, 20. yüzyılın tarihindeki en trajik çatışmalardan biridir. Sonuçlar milyonların kaderi üzerinde büyük bir etki yarattı. 1988'de Ermeni tarafının toprak taleplerinin sonucunu Azerbaycan'ın tarihi toprakları ve etnik temelleri provokasyonlara maruz bırakılmıştır. Bu çatışma Ermenistanın Azerbaycana karşı askeri saldırıya uğramasına neden oldu. Ermeniler Sovyetler Birliğinde, 1980'lerde Ermeni SSR ve Ermeni diasporasının yurtdışında liderliğini temsil ettiler. 1923'te Sovyetler Birliği'nde SSCB'nin merkezi yönetiminin zayıflamasını kullanarak Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ni birleştirmek için çabalyorlar.

Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorunu, Azerbaycanın uluslararası sınırları ve toprak bütünlüğü içinde çözümlenmelidir.

Ermenistan tarafı her ne kadar durumu lengitmeye çalışsada, Azerbaycan tarafı sorunun çözülmesi için gerekli tüm yollara başvurmuştur.

Dağlık Karabağ sorunu için gerekli çözüm en kısa zamanda üretilmelidir. Çözüm sürecinde burada çıkarı olan dış aktörlerin tutumları değil, Azerbaycanın ülkesel bütünlüğü, Dağlık Karabağ Ermenilerinin iç boyutu ile self determinasyon hakkını dengeleyecek şekilde uluslararası hukukun var olan kural ve ilkelerine uygun yapılmalıdır.

İÇİNDEKİLER

TUTANAK.....	ii
ÖZET.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM **KENDİ KADERİNİ BELİRLEME İLKESİNİN TARİHİ** **GELİŞİMİ**

1.1.AMERİKAN DEVRİMİ.....	4
1.2.FRANSIZ DEVRİMİ.....	7
1.3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEM	
1.3.1. VERSAL-VAŞİNQTON SİSTEMİNİN YARADILMASI.....	10
1.3.2. DÜNYADAKİ SİYASİ MANZARADA YENİ	
DEĞİŞİKLİKLER.....	11

İKİNCİ BÖLÜM **KENDİ KADERİNİ BELİRLEME İLKESİNİN ULUSLARARASI** **HUKUK VE TEŞKİLATLARDA YER ALMASI**

2.1. AGİT ÇERÇEVESİNDE ANLAN VE KAPSAMI.....	15
2.2. ULUSLARARASI HUKUKTA SALDIRGANLIK.....	16
2.3. ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK.....	18
2.4. ULUSLARARASI HUKUKUN TEMEL İLKELERİ.....	20
2.4.1. DEVLETLERİN EGEMEN EŞİTLİĞİ İLKESİ.....	21
2.4.2. ULUSAL YARGI YETKİSİNİN DEVLETLERİN	
ÇALIŞMASINA MÜDAHALE ETMEME İLKESİ.....	22
2.4.3. ZORLA UYGULAMA VEYA ZORLA TEHDİT ETME	
İLKESİ.....	24
2.4.4. ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇIL ÇÖZÜMÜ	
İLKESİ.....	27
2.4.5. SINIRLARIN POZULMAZLIĞI PRİNSİPİ VE ARAZİ	
BÜTÜNLÜĞÜ.....	30
2.4.6. ULUSLARIN KENDİ KADERLERİNİ BELİRLEME	

PRENSİPLERİ.....	31
------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM RUS İMPERATORLUĞU DÖNEMİ

3.1. ÇARIZMIN KARABAĞDA ÜSUL-IDARESİ. ERMENİLERİN AZERBAYCAN TOPRAKLARINA YERLEŞTİRİLMESİ	33
3.2. DAĞLIK KARABAĞIN AZERBAYCAN-ALBAN AHALİSİNİN GREGORİANLAŞMASI VE ERMENİLEŞMESİNİN BAŞA ÇATMASI.....	35
3.3.ERMENİLERİN AZERBAYCANDA, O CÜMLEDEN KARABAĞDA SOYKIRIM FAALİYETİNİN GENİŞLENMESİ.....	37

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM AZERBAYCAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİ DÖNEMİ(1918- 1920) VE SONRASI

4.1.RUS İMPERATOTLUĞUNUN ARDINDAN OLUŞAN DURUM VE AHC KURULMASI.....	38
4.2. ERMENİSTANIN AZERBAYCANA YÖNELİK TOPRAK TALEPLERİ.....	40
4.3. KARABAĞ AZERBAYCANIN BİR PARÇASI OLARAK.....	43
4.2.CUMHURİYYET SONRASI	
4.2.1. CUMHURİYETİN RESMİ BAĞIMSIZLIĞININ SONU VE CUMHURİYETİN TOPRAK BÜTÜNLÜĞÜNE OLAN İDDİALAR.....	48
4.2.2. ZAQAQAZIYA FEDERASİYASININ YARANMASI VE SOVYET DÖNEMİNDEKİ RESMİ BAĞIMSIZLIĞIN SONU.....	51
4.2.3. RUSYA VE ERMENİSTANIN AZERBAYCAN TOPRAKLARINA İLİŞKİN POLİTİKALARI	53
4.2.4. KARABAĞ SORUNUNUN ULUSAL ÇATIŞMA TARAFINDAN DAHA DA ŞİDDETLENMESİ.....	57

BEŞİNCİ BÖLÜM DAĞLIK KARABAĞ SORUNU ULUSLARARASI HUKUK VE ÖRGÜTLER KAPSAMINDA

5.1. BM GÜVENLİK KONSEYİNDE DAĞLIK KARABAĞ SORUNU	
---	--

VE ERMENİ İŞGALLERİ.....	59
5.2. AGİT'İN SORUNUN ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN GİRİŞİMLERİ VE BUDAPEŞT SAMMİTİ.....	70
5.3. AGİT'İN SORUNUN ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN GİRİŞİMLERİ VE LİZBON ZİRVESİ.....	71
5.4. AVROPA BİRLİYİNİN DAĞLIK KARABAĞA DAİR BEYANATI.....	75
5.5. AVRUPA KONSEYİ PARLAMENTER ASAMBLESİ TRANS KAFKASYA ÇATIŞMALARINA İLİŞKİN 1119 (1997) KARARI.....	77

KISALTMA

SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı

GİRİŞ

Yüksük dağları,sık ormanları , zengin kültürü ile bilinen Kafkasya, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bölgede ulusal ve uluslararası boyutlarda yaşanan çatışmalar sonucu günümüzde kan va barut kokusula anılmaktadır.Binlerce insanın hayatını kayb ettiği,yüzbinlerce insanın maddi ve manevi zarar gördüğü söz konusu çatışmalardan farklı olarak, Dağlık Karabağ sorunu uluslararası silahlı çatışmaya dönüşmüs,uluslararası barışı ve güvenliği tehdidi açısından büyük boyutlara ulaşmıştır.

SSCB döneminde Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetinin bünyesinde özerk bir bölge olan Dağlık Karabağ, 1988 yılında Ermeni çoğunluğu temsil eden bölge Bölge Sovyetinin , Ermenistanla birleşme kararından sonra hukuki sorunların yumağı haline geldi.SSCB dağıldıktan sonra Azerbaycan Ermenistan ilişkileri açık savaş haline geldi. 1994 Yılında yapılan ateşkes sonucu şimdilik dondurulsada her an patlak vermeye hazırdır.

Yaklaşık 20 yıldır süren ve çözümlenemeyen çatışma için hertürlü ulusal ve uluslararası görüşmeler sürerken Azerbaycan devleti ve ulusu kendi topraklarından mahrum kalmaktadır.

Dağlık Karabağ sorununun hukuki temeli, tarafların iddiaları da dikkate alındıöında karmaşık bir görünüm kazanmıştır.Bölgeyi kendi toprakları gibi kaleme alan Ermenistan tarafı,günümüzde Dağlık Karabağın daha doğrusu bölgedeki Ermeni nüfusunun Self Determinasyon yani Kendi Kaderini Belirleme ilkesini ve Bağımsızlığını savunmaktadır.

Azerbaycan devletinin iç meselesi gibi görünen Dağlık Karabağ sorunu ister uğradığı toprak kayıbları,ister yapılan işgenceler, ister Uluslararası

hukuk ve normların ihlali bakımından iç mesele boyutunu çoktan aşmıştır.

Tezin ana konusuda Dağlık Karabağ sorunun dönemlere göre nasıl şekillendiği, Azerbaycan ve Ermenistan taraflarının bu konuda nasıl bir tutum gösterdiği, Azerbaycan tarafının kendi toprakları uğrunda neler yaptıklarını kapsar. Tüm bu olaylara Kendi Kaderini Belirleme ilkesinin ışığında yön verilmişti.

Birinci Bölümde Kendi Kaderini Belirleme İlkesinin Tarihi Gelişimine değinilmiştir. Burada ilkenin günümüzde önemli yere nasıl ve hangi şartlarla geldiği açıklanmış.

Amerikan Devrimi ile başlayan devrimlerin dünyaya sömürülen ve sömüren ilişkilerini nasıl yansıttığından bahs ediliyor. Fransız Devrimi, Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem, Versal-Vaşington Sisteminin Yaradılması, Dünyadaki Siyasi Manzarada Yeni Değişiklikler hepsi ulusların kendi kaderlerini belirleme uğrunda verdikleri mücadelelerin boyutlarıdır. Bu bölüm iktidarın aslında hiçde krala ve soylulara ait olmadığını tam aksine halka aitliğini, halkın devlet için değil, devletin halk için olduğunu, hukuk karşısında zengin ve ya fakir ayrımının olmadığını, sınıf ayrımının kaldırılması çabalarını, hakk, hukuk, özgürlük gibi insan haklarının tüm topluma şamil edildiğini gösterir.

İkinci Bölümde Kendi Kaderini Belirleme İlkesinin Uluslararası Hukuk Ve Teşkilatlarda Yer Almasından bahs edilir. Burada Agit Çerçevesinde Anılan Ve Kapsamı, Uluslararası Hukukta Saldırganlık, Uluslararası İnsancıl Hukuk, Uluslararası Hukukun Temel İlkeleri, Devletlerin Egemen Eşitliği İlkesi, Ulusal Yargı Yetkisinin Devletlerin Çalışmasına Müdahale Etmeme İlkesi baz alınarak var oluşu açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde Sovyet Dönemi olaylarından bahs edilmekte. Hukuki anlamda Dağlık Karabağ ismi ilk kez Güney Kafkasya bölgesi Sovyer Rusya tarafından 1920 yılında tekrar işgal edildikten sonra kullanılmıştır. Bu dönemde tarihi azerbaycan toprakları olan Karabağın özellikle Ermeni nüfusunun yoğunlukta yaşadığı dağlık kısımları, Azerbaycan bünyesinde Dağlık Karabağ Özerk Cumhuriyeti adıyla yeni bir idari yapıya kavuşturulmuş ve 1991 SSCB-nin dağılmasına kadar sürmüştür, Çarizmin Karabağda yürütmüş olduğu etnik ve idari yapılanmadaki değişikliklerin hangi sonuçlar doğurduğundan, bunun hangi koşullarda yapıldığından bahs edilib.

Dördüncü bölüm Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Dönemi(1918-1920) Ve Sonrası dönemi inceler..Rus İmparatorluğunun ardından oluşan durum Ve Ahc kurulmasıyla Azerbaycan Ermeni ilişkilerin hangi boyutları kazanmış olduğu açıklanır. Ermenistanın Azerbaycana yönelik Toprak taleplerinin boyutu ve hangi hiyleli yollara baş vurdukları, Karabağ Azerbaycanın bir parçası olarak kabul görmesi incelenmiştir.Bölümün ikinci kısmında .Cumhuriyet Sonrası çatışma ve onun yönlerinden, Cumhuriyetin resmi bağımsızlığının sonu Ve Cumhuriyetin Toprak Bütünlüğüne olan iddialardan Rusyanın girişimlerden yazılıb.

Beşinci bölüm de Karabağ sorunun uluslararası hukuki boyutu var.Azerbaycan tarafının ülkesel bütünlüğü ilkesinin,Ermenistan tarafının savunduğu Self determinasyon ilkesinin çatışmadaki yeri ve önemi,burada etnik azınlıklara ve yerel ulusa tesiri,sorunlarda tarafların tutumları,Ermenistanın tüm hakk ve hukuku bozarak toprak işgalini devam ettirmesi açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KENDİ KADERİNİ BELİRLEME İLKESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

1.1. AMERİKAN DEVRİMİ

Yavaş-yavaş, Atlantik Okyanusu kıyısında 13 İngiliz kolonisi kuruldu:

1) Kuzey Kolonileri (New England): New Hampshire, Maccacus, Connecticut, Rhode Island;

2) Orta koloniler: New York, Pennsylvania, New Jersey, Delaware;

3) Güney kolonileri: Virginia, Maryland, Kuzey Karolina, Güney Karolina ve Gürcistan

(<http://koloniamerika.tr>)

Kolonistler burjuva ilişkilerini kendileriyle getirmişlerdi. Kuzey kolonilerindeki burjuva ilişkileri ve güney kolonilerindeki feodal ilişkileri lider rol oynamıştır. Amerikanın gerçek sakinleri olan irokez ve alkonkin kabileleri sıkıştırıldı (yaklaşık 200.000 kişi). Siyah köleler ucuz emek olarak kullanıldı. Zencilerin devamı 1619'da getirilmeye başladı ve daha sonralar daha da hızlandı. Sömürge yönetimi neredeyse İngiltere Kralı tarafından gerçekleştirildi. Bu kolonilerin çoğuna qubernatorlar atandı, tüm yürütme ve yargı yetkileri onlara devr edildi.

On sekizinci yüzyılın ortalarında, sömürgecilerin çoğunluğu kendilerini Amerikalı olarak görüyordu. Burjuvazinin arifesinde, Amerikan aydınlanmasının fikirleri yaygındı. Bu aydınlanma, İngiliz ve Fransız entelektüel fikirlerinin etkisi altında şekillendi. Amerikan aydınlanmasının ana önermeleri, bu teoriler, kolonilerin bağımsızlığını haklı kıldığı doğal haklar ve toplumsal anlaşma teorileriydi.

Amerikan aydınlanmasının önde gelen temsilcileri Benjamin Franklin (1706-1790), Thomas Jefferson (1743-1826) ve Thomas Peyn (1737-1809) idi. B.Franklin bir filozof, politikacı ve ekonomistti. Ortaya çıkan toplumun bireysel etik kurallarını haklı çıkardı ve köle emeğini kınadı. T.Ceferson ve T.Painin fikirleri devrim yıllarında aydınlandı.

XVIII yüzyılın 60'larında Kuzey Amerika kolonilerinde kitlesel kurtuluş hareketi başladı. Hükümetin tarım ve sanayi sektöründe getirdiği kısıtlamalar, sömürgecilere dayattığı 1765 yında verilmiş kanun kolonilerin sabrını iyice tüketti . Kolonistler İngilterede getirilen pulları yok etti. İngiliz hükümeti zimmete para geçirme görevini kaldırmaya zorlanmış olsa da, kolonilerin sömürsünü güçlendirmek için farklı yollar kullanmaktan çekinmedi.

XVIII yüzyılın ortaları için Amerikan maarifçiliyi tabanında oluşan milli benlik bilinci, düşüncesi, ulusal kendisini tasdik sorunu kıtada bağımsızlık hareketinin başlamasına ivme verdi. Amerikan kolonilerinin milli-özgürlük hareketinin yükselişinde esası XVIII yüzyılın ortalarında konulmuş "özgürlük oğulları" örgütünün önemi büyük oldu. Bu dönemde ulusal bağımsızlık fikri oluşmadı. 1775 yılı için 13 İngiliz kolonisinde, toplam 2,5 milyon. kişiden yukarı İngiliz, 500 binden fazla zenci-köle yaşıyordu ve İngiliz nüfusu doğrudan İngiliz yetkililerin yarattıkları engeller zemininde yavaş yavaş bağımsızlığa eğilimi başlamış, hatta 1774 yılının eylül ayında Philadelphiada I kıta kongresinin çağrılmasına nail olmuşlardır.

Kongre koloniyada yaşayan insanların doğal haklarını - yaşamak, özgürlük ve mülkiyet haklarını esas alarak özel beyanname kabul etti ki, burada İngiltere parlamentosunda kolonilerin temsili tesisi talebi yer bulmuştu ki, bu talep İngiltere tarafından kabul edilmedi.Kolonilerin

çeşitli tabakaları içerisinde seçilen I kongrenin temsilcileri İngilizler tarafından kovulduktan sonra 1775 yılının Mayıs ayında Finlandiyada II kontinental kongre faaliyete başladı. Kongre teşebbüsü ile 13 koloni arasında yaradılmış ilişkiler yakında ittifak anlaşmalarına çevrilmiş ve bu ilişkilerin sistemleştirilmesi için gizli muhbir komiteleri oluşturuldu. Fakat ilk dönemlerde koloniler İngiltereden ayrılmak yok, müxtar hakları elde etmek için mücadele veriyorlardı. Kolonilerin bağımsızlık hareketi kendi başlangıcını 1776 yılının başlarında yazılmış ve yazar Thomas Peyn olan "Sağlıklı düşünce" intibahnamesinden (pamflet) başlanır. Ayaklanma şöyle diyor: "Müzakere süreci çoktan sona ermişti. Silah son çare olarak koloniyalarla İngiltere arasında kurulmuş uyuşmazlığı çözmek için gerekir." Thomas Peyn çıkış yolunu bağımsız cumhuriyetin kurulmasında görüyordu. İnsanların doğal haklarının kutsallığına dayanan bir cumhuriyette. İşte bu ortamda II kıta kongre 1776 Temmuz 4-de Thomas Jeffersonun hazırladığı "Bağımsızlık Bildirisi" ni ilan etti. Bildiri 13 İngiliz kolonisinin Anavatan ayrılmasını ve serbest eyaletlerde "ABD" adı altında tek bir ülkede birleşmesini ilan ediyordu. Cumhuriyetin ilk günlerinden itibaren kıtasal Kongre'nin bütünü dış politika konularına girmiştir. Hem I hem de II Kıta Kongresi, kendi "genel muhabir komiteleri" ni oluşturdu. Gizli muhabir komiteleri, ilk günlerde kolonilerin faaliyetlerini koordine etmede önemli bir rol oynamıştır. Bu komiteler Kanada'da da ortaya çıktı. İngiltere'nin Kanada topraklarındaki 30.000 askeri gücü, Kanada ile 13 koloni arasındaki koordinasyon faaliyetlerine izin vermedi.

Kurtuluş Savaşı sırasında Burqoyn, Karnoullis ve Hounun liderliğindeki 90.000 adam Amerika Birleşik Devletlerine götürüldü ve 120.000 askeri ABD tankının 30.000 askeri kuvvetini Alman tanklarının küçülmesinden

elde ettik. Ancak bu ordunun faaliyetlerinin ve özgürlük mücadelesinin koordinasyon eksikliği, İngilterenin planlarını sınırlendirdi. Daha önce dış politika meseleleri bağı olmayan kuruluşlara devredilmiş olsa da, Saratoğlu savaşından sonra 1777'de Dışışleri Bakanlığı kurulmuş ve Devlet Sekreteri görevlendirilmiştir. İlk ABD Dışışleri Bakanı Robert Lynston oldu. Ancak, 19. yüzyılın sonuna kadar, Dışışleri Bakanlığı sadece 80 çalışanı vardı.

1.2.FRANSIZ DEVRİMİ

XVIII. Yüzyıl Fransa, devlet yapısı açısından merkezi bürokratik sisteme ve askeri üsse dayanan mutlak bir monarşiydi. Hakim feodal sınıfından tamamen özgür olan kral iri asil feodallar ve Katolik ruhanilerine büyük ölçekli imtiyazlar vererek mutlak hakimiyetini koruyup saklıyordu. Belirli bir zamana kadar, kral, ulusal sanayilerin ve ticaretin gelişmesine büyük özen göstererek, Fransız burjuvazisinin "ulusal zenginlikleri" artırma güveni kullanmıştır. Yine de, kral yavaş yavaş, yönetici sınıfın artan taleplerini ve gün ve gündüzün yeni zorluklarını karşılamak zorunda kaldı.Kralın mutlak gücü, ruhsal sınıf, burjuvazi ve asalet arasındaki otoritesini yavaş yavaş kaybetti. Sonraları bu hakim sınıflar arasında böyle bir fikir oluşur ki, mutlak monarşi Fransa yüksek hakim tabakasının (Monteskin yaklaşımı; "İran Mektupları" ve "Kanunların ruhu" adlı eserlerinde konstitusiyalı monarşiyi ideal devlet yapısı olarak kabul ediyordu. Siyasi ihanetlerin giderilmesi yolunu hakimiyetin üçe yasama, yürütme ve yargı sistemine bölünmesinde görüyordu) veya fransız halkının (Russonun bakışı; Eserlerinde köylü ve sanatçıların çıkarlarını yansıtıyordu. Onun ideali demokratik biçimde halk hakimiyeti vardı. Başkalarından farklı olarak monarşinin tam iptal edilmesi.

Cumhuriyet kontrol yönteminin taraftarıydı) ulusal çıkarlarına terstir .Voltaire, Montesquieu, Rousseau ve diğer fiziokrat ve ensiklopedist yazar-filozoflar yaratıcılığı sayesinde Fransız toplumunun aydın tabakasında olaylara münasebet devrimci şekilde değişiyor. Russon, Mablin, Didonun demokrasi üzerindeki felsefi eserleri, halk kitlelerini kuşatıyor. Kuzey Amerikadaki iç savaşın da devrim üzerinde ciddi bir etkisi var.Silkler Kurulu'nun (Fransa parlamentosu) seçimlerinden sonra her üç zümreden olan milletvekilleri 5 Mayıs 1789'da kralın Versay sarayında kendi ilk oturumuna toplaşır. Yakında parlamenter hakimiyeti üçüncü en güçlü ele gidecek. Rahatsız Kral parlamentonun faaliyetlerini durdurmaya karar verdi. 20 Haziran 1789'da, üçüncü silkten olan milletvekilleri, toplantı salonunun giriş holü yaklaşırken silahlı bir çete ile karşı karşıya gelirler. Gardiyanlar salonun tamir için kapalı olduğunu söylüyorlar. Ancak milletvekilleri dağılmaktan kesin boyun kaçırıyor, yakındaki tenis salonuna toplanarak yemin ediyorlar, kral hakimiyetini sınırlayıp feodal ayrıcalıklarını iptal eden ve temel insan haklarına teminat veren yeni Anayasa kabul olunmayanacan burayı terk etmeyecekler.Kral uzlaşmalı olur. Kalan parlamenterlere üçüncü silke katılıb ve parlamento toplantısına devam etmek için teklif yapıyor. Yavaş-yavaş, milletvekillerinin çoğunluğu demokratik olarak yönlendirilen reforma doğru bir eğilim göstermeye başlıyor. Birleşik Milletvekilleri kendilerini görevi ülkenin yeni anayasasını kurmak olan Ulusal Meclis gibi bildirirler. Bu arada, kraliyet parlamentosu yürürlüğe girmek için Paris ve Versaillese asker çekmeye başladı.Kralın ikiyüzlü politikası ve Parisin ekmek arzındaki keskin bozulma, toplumdaki gerginliğin artmasına neden oldu. Parlamentonu destekleyen nüfusun gözüne her yanda "aristokrat komplosu" görünmeye başlar, şehre söylenti yayılır ki, kral askerleri Bastille kalesinin yanında toplanacak.

Paris kıyama kalkar. Kıyamçılar silah depolarını ele geçiriyor, 14 Temmuz 1789 yılında ise herkesin kral tiraniasının sembolü olarak tanıdığı Bastille ele geçiriliyor (Bastiliyanın alınması günü Fransada milli bayram olarak kutlanıyor). Artık bir ayaklanma değildi, gerçek bir devrim. Bastilianın işgal edinilmesinden hemen sonra, köylülerin Fransadaki büyük toprak sahiplerine karşı isyanı başladı. Isyancıları destekleyen Ulusal Kurul avqustun 6-da feodal imtiyazlarının ve kilise vergisi (medaxilin% 10) kaldırılması hakkında kararname kabul ediyor. Bu dekretten haber tutan köylüler yubanmadan toplu şekilde aristokratların ve Katolik kilisesinin topraklarını istila etmeye başlarlar.

26 Ağustosta Ulusal Meclis, temel insan hakları dokunulmazlığını ilan eden "İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi"ni kabul etti. 1789 yılının Ağustos ayında, göstericilerin talebi üzerine Kral, Versaydan Parise taşındı. Daha sonra Milli Meclis milletvekilleri de ülkenin yeni bir siyasi yapısı üzerinde çalışmaya başladıkları Parise geliyor.

Ulusal Meclis Katolik Kilisesi topraklarını kamulaştırır ve kiliseyi devletten ayırma hakkını meşrulaştırır. Bakanlık, kanton ve komitelerden oluşan, ülkenin seçilmiş yöneticilerinin yeni ve rasyonel idari bölümlerini belirler ve yargı sistemini değiştirir (bu gibi hakimler seçimle tayin edilmelidir). Ulusal Meclis, ülkede anayasal bir monarşi kurmaya çalışıyor. "İnsan ve Vatandaş Haklarının Bildirgesi", dünyada daha önceki tüm liberal düşünce ve düşünce kazanımlarını içeren önemli bir tarihi belgedir. Bildirge, İngiliz ve Amerikan Devrimlerinin (özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve şiddet, masumiyet karinesi) ve Russounun halkın iradesinin üstünlüğü hakkındaki görüşlerini yansıtmaktadır. Ancak Deklarasyonda yeni fikirler vardı: yasalar yalnızca toplumu inciten şeyleri yasaklayabilir; Bütün vatandaşlar eşittir

ve yeteneklerine uygun olarak herhangi bir makamı tutma hakkına sahiptirler; Vergiler, bir kişinin yeteneklerine göre ödenmelidir.

1.3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEM

1.3.1. Versal-Vaşinqton Sisteminin Yaradılması

Versay-Washington sisteminin oluşturulması Birinci Dünya Savaşının en önemli sonuçlarından biri de Versay-Washington sisteminin oluşturulması idi. Almanya ve diğer yenilmiş ülkelerle barış antlaşmaları hazırlamak amacıyla 18 Ocak 1919'da bir Paris konferansı başlatıldı. Konferans 28 Haziran 1919'a kadar sürdü. Konferansa 27 devletin temsilcileri katıldı. Yenilen ülkeler ve Rusya, konferansa davet edilmedi. Almanya ile bir barış anlaşması 28 Haziran 1919'da Paristeki Versailles Sarayında imzalandı. Versailles Peace olarak tarihe geçti. Versailles barışının ana çizgisi, ABD Başkanı Wilsonın "14 maddesi" idi. Onun başlıca içeriğini gizli diplomasi el çekilmesi, serbest ticaretin olması, silahlanmanın azalması, tüm sömürge meselelerinin tarafsız çözülmesi vb. meseleler oluşturuyordu. Versay-Washington sisteminin temelini Versay (Haziran 1919), Sen-Jermen (Eylül 1919), Neyi (Kasım 1919), Trianon (Kasım 1919), Sevr (Ağustos 1920) barış antlaşmaları ve Washington (Kasım 1921-Şubat 1922) konferansının kararları teşkil yapıyordu. Bu belgelerde, savaştan sonra, dünya devletleri, özellikle muzaffer ve yenilmiş devletler arasında uluslararası ilişkiler kuruldu. Avrupada sınırlar ve sömürgeci konular revize edildi. Birinci Dünya Savaşının nedeni olan Almanyanın olasılığı, 28 Haziran 1919'da Grand Versailles Sarayında imzalanan Barış Antlaşması ile sınırlıydı; Alsace ve Lotaringia Fransaya geri döndüler; Saar kömür havzası Fransaya transfer edildi; Almanya, Polonyanın bağımsızlığını

tanıldı ve Poznan, Pomerania, Batı Prusya ve Yukarı Silezya gibi eski topraklar Polonyaya geri döndü; Almanya, Afrika, Pasifik ve Çin'deki (Shandong) sömürge topraklarından yoksun bırakıldı; Askeri potansiyeli kısıtlandı. Böylece, Versailles barışında Almanya 100.000'den fazla asker alamıyordu.

1.3.2. Dünyadaki siyasi manzarada yeni değişiklikler

Birinci Dünya Savaşından sonra, işçi, demokratik ve ulusal kurtuluş hareketleri de güçlendi. Ekim Devriminin etkisiyle, savaştan sonra, Rusyadaki Sovyet tipi iktidar yapılarında bir dizi Avrupa devleti ve eyaleti ortaya çıktı. 1919 yılının Mart ayında, Sovyet Cumhuriyeti Macaristanda barışçıl bir şekilde kuruldu. Hatta bazı sosyalist önlemleri yerine getirmeyi başardı. Bu cumhuriyet 133 gün yaşadı. Sovyetler Birliği Nisan 1919'da Bavyera'da kuruldu. 22 gün boyunca çalıştı. Haziran 1919'da, Sovyet Cumhuriyeti Slovenya'da kuruldu. O da çok kısa bir hayatı vardı. 1920'lerin başlarında, Sovyetler Birliği İtalya'nın Torino kentinde ortaya çıktı. Bu Sovyetler bir aydan fazla yaşadılar. Ancak, Avrupa koşullarında yaratılmış olan Sovyet dönemi Sovyet dönemindeki hükümetlerin hepsi kısa sürede çöktü. O zamanlar yaşayamayacaklarını gösterdiler. Demokrasi ve ulusal kurtuluş hareketleri Cihan Savaşının önemli bir halk-politik sonucuydu. Ekim Devrimi ve II. Dünya Savaşından sonra, İran, Türkiye, Afganistan, Çin, Hindistan, Mısır, bazı Latin Amerika ülkelerinde ve Güney Kafkasya da dahil olmak üzere Rusyanın ulusal eyaletlerinde ulusal kurtuluş ve demokratik hareketler güçlendi. 1918'de Güney Kafkasyada Orta Asya cumhuriyetleri, bağımsız Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan kuruldu. Mayıs 1919'da Çin'deki sömürgeciliğe karşı 4 Mayıs hareketi başladı.

Hindistanda, M. Gandhi liderliğindeki ulusal kurtuluş hareketi genişledi. Afganistanda bağımsızlık savaşı arttı. 1918 sonbaharında, Mısır'daki ulusal burjuvazinin önderliğindeki Vafdistlerin (özel temsilcilik) hareketi başladı. Kuzey Afrikadaki kurtuluş hareketi - Cezayir, Tunus ve Fas yükseldi. 1919'un başlarında, İngiliz sömürgecilerine karşı güçlü işçilikler Arjantinde gerçekleşti.

Birinci Dünya Savaşının sosyal-politik sonuçları, savaştan sonra uluslararası sosyalist hareketin, Bolşevizmin çöküşünün savaştan tam sonu olarak düşünülebilir. Rusyadaki Ekim Devrimi hızlandı. Dünyanın bazı ülkelerinde, sosyal demokrat partilerin sol kanatlarında komünist partiler ve örgütler kuruldu. 1919-1920 yıllarında Bern (1919), Lyusern (1919) ve Cenevre (1920) konferanslarında parçalanmış olan II. Enternasyonal yeniden kuruldu. Birinci Dünya Savaşının sosyo-politik sonuçlarından biri, Dünyadaki Barış İçin Uluslar Topluluğunun yaratılmasıydı. Bu uluslararası organizasyon 43 devleti içeriyordu. Eski SSCB milletleri Eylül 1934'te kabul edildi. Böylelikle, 20. yüzyılın başlarında Bolşevizmin oluşumundan bu yana uluslararası sosyalist hareket fikri derinleşti ve örgütle tamamlandı. Bu, şüphesiz, uluslararası sosyalist harekete, dünya uygarlığına ve dünya topluluğuna ciddi bir darbe oldu ve keskin çatışmalara neden oldu. Ekim Devriminden SSCB'nin çöküşüne kadar, dünyadaki sosyalist ve işçi hareketindeki hava tartışılmaz bir gerçektir. Birinci dünya savaşının toplumsal-siyasi sonuçlarından biri de sosyal-Liberalizme Liberal-demokratizmə totaliter-otoriter alternatif kapitalizme alternatif totaliter-otoriter sistemlerin oluşturulması idi. Onlar, yirminci yüzyılın başlarında, kapitalizmin çelişkilerinin ağırlaştırılmasına tepki olarak, bolşevizm ve faşizm temelinde oluşturulan eğitim ve eğilimler temelinde ortaya çıktılar.

Bolşevizmin proleter diktatörlüğü ve faşizmin güçlü devlet fikirleri, sosyal liberalizme totaliter-otoriter bir alternatifin teorik temelini oluşturmaktadır. Bolşevizm sınıf mücadelesi ve sinfilik konseptini rehber tutmayı, üretim araçlarını ictimaileştirmeyi, planlı devlet ekonomisi yaratmayı, tek ideologiyalılığı ve tek partlilik tesisi yapmayı, sosyalizm ve komünizm toplumu kurmakla sosyal eşitlik ilkelerini hayata geçirmeyi ilan eden sosyo-politik harekettir. Yaratıcısı ve fikirlerin lider Lenin idi. Birinci Dünya Savaşı, Bolşevizmi gerçek gerçekliğe dönüştürmede önemli bir yere taşıdı. 25 Ekim 1917'de silahlı ayaklanma sonucu, Rusyada iktidara geldi. Böylece, henüz vakti ile K. Marks ve F. Engels tarafından ileri sürülmüş proletarya diktatörlüğü, sosyalizm ve komünizm fikirleri Rusyada gerçekleşmeye başlamıştı. Bu olaydan sonra, dünya komünist devrimi ile savaşı ve mücadele eden komünist hareket gelişti. XIX yüzyılın ortalarında toplam 200 kişi üyesi olan komünist hareketi yirminci yüzyılda dünya hareketine dönüşmüştü. 80'li yılların sonlarında, 20. yüzyılın sonunda 80 milyondan fazla insan bir araya geldi. Birinci Dünya Savaşından sonra oluşan sosyo-politik hareketlerden biri faşizmdir. Ocak 1919'da Almanyada Naziler ve aynı yıl Mart ayında İtalya'da faşist örgütler kuruldu. Faşizme sosyo-politik bir hareket olarak adlandırıldılar. Faşizm sınıfsal mücadele ilkesini reddeden, ulusal birlik adına sınıfları ve sosyal tabakaları işbirliğine çağıran, iç dayanışmasını, milliyetçiliği, ırkçılığı teşvik eden, liberal demokratizmin alternatifi olarak "sınıflar üstü" duran güçlü totaliter-otoriter devlet kurmak isteyen, marksizmin, komünizmin, sovetizmin, siyonizmin ve kamusal-politik hareket, pasifliğin düşmanı. Onun ideolojisinin hazırlanmasında A. Hitler'in, A. Rozenberqin, D. Centilin, B. Mussolini'nin, O. Moslinin eser ve deyimlerinin önemli rolü olmuştu. 1922'de İtalya'daki Naziler ve 1933'te Almanyada'daki Naziler

güçlü bir diktatörlük yarattı. Artık yirminci yüzyılın 30'lu yıllarının ortaları için Avrupa'da ve Rusya'da liberal-demokratizme alternatif faşist ve Sovyet modeli totaliter-otoriter rejimler hakkında gerçekleştirilmiştir. İtalya'da faşist, Almanya'da Naziler, Portekiz, İspanya ve diğerleri. Avrupa ülkelerinde kurulmuş, bu tür hibrid rejimleri totaliter-otoriter rejim adlandırdılar. Dahası, XX yüzyılın 20. yıllarından 50'lerin ilk yarısına (İ. Stalinin ölümüne kadar) gibi SSCB'de mevcut olan Bolşevik ve ikinci dünya savaşından sonra Doğu Avrupa, Çin, Vietnam, Kuzey Kore ve Küba'da kurulan halk demokrasisi adlandırılan rejimler kapitalizme alternatif totaliter - Otoriter rejimleri vardı. Faşistleri ve Bolşevikleri geleneksel tutuculuk ve Liberaller'den ayıran husus istenilen sorunların çözümünde zor yolunu almaları, Onlar zor yolu ile dünyayı yeniden kurmak niyetinde idiler. Her ikisi de kapitalizme karşıydı. Onlara göre kapitalizme özgü olan serbest rekabet milletin, halkın birliğini parçalıyor. Faşistler, Komünistlerin sınıf mücadelesini de açıkladılar. Ayrıca faşistler Sosyalistlerden bazı fikirler exz yaptıklarından kendilerini sosyalist adlandırdılar. Fikir politik olarak faşistti ve sosyalistler kaldı. 20. yüzyılın 20-30'larında, birçok yazar faşizmi sosyalizm ve Bolşevizm ile karşılaştırmış ve bir fikirden - sosyalizmden yararlandıklarını - göstermişlerdir. Hatta onlar alman nasizminin birçok belirtilerinin, özellikle tüm alanların devletin elinde cəmləşməsini, tek partili totaliter toplum ve otoriter devletin kurulmasını, bolşevizmin yapısına uygun siyasi örgüt kurulmasını bolşeviklerden əxz ettiklerini bildirirdiler. Siyasi mücadele, el koyma ve iktidar yönetimi yöntemlerinde Nazilerle Bolşevikler arasında bazı benzerlikler olduğunu düşündüler.

İKİNCİ BÖLÜM

KENDİ KADERİNİ BELİRLEME İLKESİNİN ULUSLARARASI HUKUK VE TEŞKİLATLARDA YER ALMASI

2.1. AGİT ÇERÇEVESİNDE ANLAN VE KAPSAMI

AGİT'in nihai yasası olan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi, 1975 yılında Finlandiya, 33 Avrupa ülkesi, ABD ve Kanada hükümet ve devlet başkanları tarafından imzalandı.(2) Helsinki Belgesi, gerilimi, halkların yakınlaşması ve Avrupa kıtasındaki ve çevre ülkelerdeki uzun vadeli işbirliği programları için çok önemlidir.(3) 1991'de Berlinde, 1992'de Prag ve Stockholmde, 1993'te Romada, 1994'te Budapeştede, 1996'da Lizbonda ve diğerleri. toplantılar düzenledi ve yeni belgelerin kabulü ATEM-in faaliyetlerini önemli ölçüde artırdı.AGİT'in Birleşmiş Milletler ile işbirliği, BM Genel Sekreterliğine ve BM Genel Kurulunda gözlemci statüsüne ilişkin çerçeve anlaşmasına dayanmaktadır.1992 Helsinki Deklarasyonunda, üye ülkeler BM Şartının VII. Bölümüne uygun bölgesel bir anlaşmayı kabul ettiler. 1994 yılında Budapeştede düzenlenen devlet ve hükümet başkanlarının zirvesinde, ATEM örgütlenme statüsünü kazandı ve AGİT oldu.Helsinki Nihai Yasasında - 1975'te AGİT üyesi ülkeler karşılıklı ilişkilerin kurulması için 10 temel hüküm kabul etti:

devletlerin egemen eşitliği;

tehditler uygulamamak ve tehdit uygulamakla korkutmamak;

devletlerin toprak bütünlüğü;

anlaşmazlıkların barışçıl çözümü;

İç işlere karışmamak;

düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüğü dahil olmak üzere insan hakları

ve özgürlüklerine saygı;

eşitlik hakkı ve halkların kendi kaderini tayin hakkı;

devletler arası işbirliği;

Uluslararası yasal yükümlülüklerin dürüst uygulanması.(4)

AGİT'in başlıca amaçları şunlardır: Karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesini kolaylaştırmak ve uzun süreli barışın sağlanması için şartlar yaratmak;- Uluslararası gerginliği kolaylaştırmak;Avrupada güvenliğin bölünmezliğini ve üye devletler arasında işbirliğinin gelişimini tanımak;Avrupada ve tüm dünyada barış ve güvenliğin karşılıklı bağımlılığını kabul etmek;İnsan haklarının, ekonomik ve sosyal ilerlemenin, tüm ulusların refahının gözetilmesine katkıda bulunmak. (5)

1990 yılında kabul edilen Yeni Avrupa için Paris Şartı uyarınca, her bir kişi aşağıdaki haklara sahiptir:1. Düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüğü;2. İfade Özgürlüğü;3. Örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü;4. Yaşama ve ikamet yerini değiştirme hakkı haklıdır.Hiç kimse:1. Tutuklanmak ve yasal gerekçesiyle gözaltına alınmak;2. İşkence veya diğer ciddi, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezamaruz bırakılamaz.Herkes:1. Haklarını bilin ve uygunluklarını talep edin;2. Serbest ve adil seçimlere katılmak;3. Adil ve açık deneme;4. Gayrimenkul ve girişimcilik faaliyetiolmak5. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından dolayı yargılanamaz (6)

2.2. ULUSLARARASI HUKUKTA SALDIRGANLIK

Yirminci yüzyılın başında, uluslararası hukuk saldırganlığı yasaklamamıştır. Devletlerarası savaşlar, tüm anlaşmazlıkları çözenin ana aracı olarak kabul edildi. Modern uluslararası hukuk, bir devlete

karşı tacizi, tehditleri ve saldırganlığı yasaklamaktadır. Böyle yasağın ilk önemli belgeleri, onun ilkeleri kendisinin resmi ifadesini Hurenburq ve Tokyo Uluslararası Askeri tribünlerinin nizamnamelerinde, BM Şartının 2. maddesinin 4. fıkrasında yer bulmuştur. Yüzyılın büyük Avrupa ülkeleri arasında, 1920-21 ve 1925 yıllarına dayanan Türkiye-Rusya (eski SSCB) antlaşmaları, saldırıya karşı olan belgelere örnek olarak düşünülebilir. Daha sonra bu sözleşmeler daha geniş bir bağlamda geliştirildi ve ayrıca her iki ülke de çok taraflı anlaşmalar imzaladı. Fakat, o dönemde uluslararası hukukta saldırganlığın yasaklanmasını veya saldırmazlık prensibini resmen teyit eden belgeler, hem de uluslararası ilişkilerde zor kullanmamak prensibini esaslandıran BM Şartının 2. maddesinin 4. bendi saldırganlık kavramına somut tarif vermiyor. Aynı zamanda, saldıran taraf belirlenemedi ve saldırganlığın önemli yönleri açıklanmadı. Tabii ki, burda uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk eksikliği vardı. Bu meselenin meşru bir tanımının temeli, saldırganlığın önünü kesmek ve genel olarak barışı korumaktır. 1933'te ilk kez, Londradaki saldırganlık sorunu, kitle imha silahları konulu konferansta tartışıldı. Silahlı kuvvetleri önce diğer devlete karşı kullanan partinin saldırgan olarak görülmesi gerektiğine dikkat çekildi. Bu türden saldırganlık eylemleri herhangi bir politik, askeri-ekonomik ya da diğer hususlar tarafından haklı gösterilemez. İlginçtir ki, bu öneriyi ilk önce öneren "Kızıl İmparatorluk" idi. Bununla birlikte, içerisindeki tüm Türkçe konuşan halklar kendi topraklarından Sibiryaya sürüldüler, kurşuna dizildiler ve onları kazarmalara doldurdular."Kızıl İmparatorluğun" bir başka yönü de var. Aslında, bu imparatorluk, dünyadaki birçok iyi önerisine rağmen, saldırgan kalıyor ve şimdi de emellerini terk etmiyor.

2.3. ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK

Uluslararası insancıl hukuk, silahlı çatışmalar sırasında insan kimliğine saygılı yazılı ya da alışılmış gelenekler biçiminde bir dizi uluslararası yasal yönergeden oluşmaktadır. Savaşan tarafların, askeri yetenekleri yok etmek ve zayıflatmak amacıyla birbirlerine zarar verebilecekleri, insan duygularına dayanan böyle bir cümleye dayanmaktadır. Uluslararası insanseverlik hakkı savaştan çekilen askerleri ve ayrıca savaşta yer almayan kişileri koruyan "Cenevre Hukuku" ve savaşan tarafların işlemlerin yapılmasında hak ve sorumluluklarını belirleyen ve düşmana ziyanvurma araçlarını sınırlayan «Lahey hakkı" ndan ibarettir. Bu haklar öncelikle aşağıdakilerden oluşur: Sınır dışı edilen ve savaşta doğrudan yer almayanların yaşamları ve fiziksel ve ahlaki bütünlüklerine saygı gösterilmelidir. Bu onların hakkı. Bu bireyler her durumda korunmalı ve kimlikleri ne olursa olsun insan olarak muamele görmelidir. Savaşı durduran ya da teslim eden bir düşmanı öldürmek ya da yaralamak yasaktır. Hasta ve yaralılar savaşan tarafların eline geçerse, aynı taraf onları savaş alanından çıkarmalı ve onlara iyi bakmalıdır. Sıhhi malzemeler, araçlar, sıhhi tesisler ve sağlık personeli de korunmalıdır. Kızıl Haç ve Kızılay'ın amblemi bir koruma sembolüdür ve saygı duyulmalıdır. Yakalanan savaşçıların yaşamları, haysiyetleri, kişisel hakları ve inançları, zıddı ellerine geçen sivillere saygı gösterilmelidir. Bu onların hakkı. Her türlü ceza veya şiddetten korunmalıdırlar. Aileleri hakkında bilgi alma, kendileri hakkında bilgi verme ve yardım alma hakları vardır. Herkes temel yasal korumaları kullanmalıdır. Görmediği şeyden kimse sorumlu tutulmamalıdır. Hiç kimse fiziksel veya zihinsel işkenceye maruz bırakılmamalıdır. Ceza, suçlar ve aşağılayıcı muamele ile cezalandırılır. Savaşan tarafların ve

onların ayrı üyelerinin hakları ve savaş yöntemlerini seçme konusunda hakları kısıtlıdır. Gereksiz kayıplara ve aşırı acıya neden olan silah ve savaş yöntemlerini kullanmak yasaktır. Çatışan taraflar sivil zayıat ve sivil mülkleri önlemek için sivil ve askeri personeli birbirlerinden seçmelidir. Saldırıları sadece askeri tesislere yönlendirilmelidir.

1965'te Viyanada düzenlenen Uluslararası Kızılhaç Konferansının IX kararına göre, Altın Haç ve Kızılayın temel hükümleri şunlardır: **İnsanseverlik.** Ayrım yapmadan savaş meydanlarındaki yaralılara yardım zorurelerinden oluşmuş Kızılhaç ve Kızılay ister uluslararası, gerekse ulusal görkemde her durumda insan ezablarını önlemeye ve onları hafifletmeye çalışır. İnsanların kişiliğini ve yaşamını ve sağlığını korumaya kendini adanmıştır. Tüm halklar arasında sağlam bir barış ve işbirliği, dostluk ve karşılıklı anlayışa sahip olmayı hedeflemektedir. **Tarafsızlık.** Din, ırk, milliyet ya da siyasi görüş ya da sosyal statüye dayalı herhangi bir kimse için fark yaratmaz. İnsanların acılarının büyüklüğüne yardım ederler; her şeyden önce, en kötü acı çekenlere yardım etmek için acele eder. **Tarafsızlık.** Herkesin inancını korumak için, düşmanlığa müdahale etmez ve politik, ırksal, dini ve felsefi tartışmalarda tarafsız bir tutum alır. **Bağımsızlık.** Kızılhaç ve Kızılay bağımsızdır. Ulusal toplumlar, kendi ülkelerindeki hukukun üstünlüğüne ve kendi ülkelerindeki hukukun üstünlüğüne tabi olarak özerkliğini korurlar. **Gönüllülük.** Kızılhaç ve Kızılay gönüllü bir kar amacı gütmeyen kuruluştur. Birlik. Bir ülkede sadece bir Kızılhaç ve bir Kızılay Derneği olabilir. Kapıları herkese açık olmalı ve insani yardım çalışmalarını tüm bölgede görmelidir. **Evrensellik.** Kızılhaç ve Kızılay, tüm toplumların eşit haklara sahip oldukları ve birbirlerine yardım etmek zorunda oldukları evrensel bir örgüttür. (7)

2.4. ULUSLARARASI HUKUKUN TEMEL İLKELERİ

Modern uluslararası hukukta, uluslararası sistem olmadan normalde işleyen bir dizi önemli normlar pratik olarak imkansızdır. Bu normlar uluslararası hukukun temel ilkeleridir. Birleşmiş Milletler Tüzüğü'nün 2. Maddesinde, Birleşmiş Milletlerin tüm üyeleri için uluslararası hukukun temel prensipleri zorunlu normlar olarak belirlenmiştir. Aynı Maddenin 6. Maddesinde: “Örgüt, üye olmayan Devletlerin uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli olabileceği için bu ilkelere uygun hareket etmelerini sağlayacaktır”. Uluslararası hukukun temel ilkeleri, genel olarak uluslararası toplum tarafından kabul edilmekte ve benimsenmektedir ve sadece uluslararası toplumun kendisi tarafından yürürlükten kaldırılabilir. Tüm uluslararası hukuk normları uluslararası hukuk ilkelerine uygun olmalıdır. Uluslararası hukukun temel ilkeleri organik olarak birbirleriyle bağlantılı ve birbirlerini şartlandırıyor. BM Şartı uyarınca devletler arasında dostluk ilişkileri ve işbirliği ile ilgili uluslararası hukuk ilkeleri hakkında 1970 yılı Bildirisinde belirtiliyor ki, bu ilkelerin incelenmesi ve tasfiri sırasında her biri tüm diğer prensiplerin konteksinde gözden geçirilmelidir. Bildirge, sadece uluslararası hukukun tüm ilkelerini değil, aynı zamanda yedi ilkeyi de yansıtır: 1) kullanım dışı veya güç tehdidi ilkesi; 2) uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ilkesi; 3) yerel yargı işlerine müdahale etmeme ilkesi; 4) Birleşmiş Milletler Tüzüğü uyarınca Devletler tarafından işbirliği ilkesi; 5) insanların eşitliği ve kendi kaderini tayin ilkesi; 6) devletlerin egemen eşitliği ilkesi; 7) Devletlerin Birleşmiş Milletler Tüzüğü kapsamında yükümlülüklerini yerine getirmeleri ilkesi.

1 Ağustos 1975 tarihli Nihai Yurasında, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansının on ilkesi vardır; Yukarıda listelenen üç ilke burada

eklenmiştir:1) Sınırların dokunulmazlığı ilkesi;2) devletlerin toprak bütünlüğü ilkesi;3) temel insan hakları ve özgürlüklerine saygı ilkesi.

Helsinki Nihai Yasasının bizzat uluslararası bir anlaşma olduğu unutulmamalıdır ve bölgesel bir belgedir. Ancak, bu üç ilke de dahil olmak üzere koyduğu ilkeler, genel uluslararası teamül hukukunun bir parçası olmuş ve kabulüne kadar tüm devletler tarafından tanınmıştır. Başka bir deyişle, Helsinki Nihai Yasası, modern uluslararası hukuk tarafından kabul edilen on temel ilkeyi ilan etmiştir. Her ilkenin bir hukuk normu olduğu ve dolayısıyla belirli normatif içerik, yani belirli uluslararası hak ve yükümlülükleri içerdiği unutulmamalıdır. Buradaki odak noktası bu noktada.

2.4.1. Devletlerin Egemen Eşitliği İlkesi

Bu ilke, BM Şartında 2-ci maddesinin 1-ci bendinde doğrudan ifadesine sahiptir: “Örgüt, tüm Üyelerinin egemen eşitliği ilkesine dayanmaktadır”. Egemen eşitlik ilkesinin özü iki unsurdan oluşmaktadır. 1. Her devlet tam egemenliğe sahiptir ve kendi politik ve ekonomik sistemini özgürce ve bencil olmayan bir biçimde tanımlar. Her devlet, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlık dahil olmak üzere tüm diğer devletlerin egemenliğine saygı göstermelidir. 2. Bütün devletler, toprak, nüfus büyüklüğü, gelişme düzeyi ve askeri-politik potansiyelden bağımsız olarak yasal olarak eşittir. Uluslararası örgütlerde, kural olarak, her devletin bir oy hakkı vardır. Uluslararası hukuk normları, karşılıklı olarak mutabık kalınan devletler tarafından oluşturulur. Egemen eşitlik ilkesi, uluslararası sorunların çözümünde tüm devletlerin eşit katılımını sağlamayı amaçlamaktadır.

2.4.2. Ulusal Yargi Yetkisinin Devletlerin Çalışmasına Müdahale Etmeme İlkesi

Bu ilke, devletlerin egemen eşitliği ilkesine organik olarak bağlıdır ve aslında onu tamamlar. Prensibin muhteviyatı şu ki, devletin egemenlik haklarını kendi arzu ve iradesine uygun yaşama geçirmesine başka bir devlet veya uluslararası kuruluş karışamaz.

BM Şartı'nın 2 maddesinin 7. bendinde deniyor: "Bu Statüye hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler'e yetki vermez, her hası bir devletin esas itibariyle iç yetkisi olan meselelere müdahale etsin ...".

Doğru, yasak doğrudan Birleşmiş Milletlere dayatıldı. Ancak mantıksal yorum, böyle bir sonuca varmak için, devletin iç işlerine karışmama taahhüdünün Birleşmiş Milletler üyeleri için geçerli olmasını sağlar. Şu anda dünyanın her devleti için imperativ karakter taşıyan bu prensibin normatif içeriği bazı önemli sənədiəlrə dahil Devletlerin içişlerine qarışmagin yolverilməzliyin, onların bağımsızlığının ve egemenliğinin korunması konusunda BM 1965 Beyannamesi'nde, yukarıda çekilmiş 1970 Beyannamesi'nde, Helsinki Final Yasasında açıklandı.

“Devletin yetki alanı içindeki meselelerin” toprak bütünlüğü meselesi olmadığı unutulmamalıdır. Devlet topraklarında yabancı elçilik binasının bastırılması gibi birçok konu iç iş olarak görülmemektedir. Öte yandan, ilk bakışta, "uluslararası" sayılan herhangi mesele, - örneğin, devletin başka bir devlet ile üçüncü tarafın hak ve menfaatlerine dokunmayan sözleşme kapatması, - bu devletlerin iç işi olarak kabul edilir ve ona herhangi bir müdahale yasaktır. Ne tür bir düzen uluslararası olarak meşrudur ve devletin içişleri tarafından yönetilemez. Ancak, devletin herhangi bir konuda uluslararası bir yükümlülük üstlendiyse, artık bir içsel mesele olarak değerlendirilemeyeceği açıktır. Düzenli Uluslararası

adalet mahkemesi 1930 yılında kaydetmişti ki, "devletin iç yetki alanında bulunan meselelerin" hacmi sabit değildir ve bu, uluslararası hukukun gelişimi ile değiştiremezsiniz. Örneğin, o tarihte ulusal mevzuatta ulusal mevzuattaki insan haklarının belirlenmesi ve korunması konusu, prensipte uluslararası bir konu haline gelmiştir. Son olarak, burada bir hususu daha vurgulamak gerekir ki, eğer bir devletin topraklarındaki iç çatışma veya durum, uluslararası barışa ve güvenliğe gerçek korku yaratıyorsa, bu, yine de iç mesele olarak kabul edilmez ve BM Güvenlik Konseyi bu durumlarda BM Şartı'nın VII mevsimine göre zorlama tedbirleri uygulayabilir olabilir; Doğal olarak, bu kolektif yaptırımlar mutlaka devletin iç işlerine karışmak zorunda değildir.

Bu ilkenin normatif içeriği aşağıdaki gibidir:

- 1) devletin egemenliğine ve onun siyasi ve ekonomik esaslarına yönelik silahlı müdahale ve diğer müdahale biçimleri yasaktır;
- 2) hiçbir devlet başka bir devletin, kendi egemen haklarını hayata geçirmekte kendisine tabi edilmesine ve bununla ondan herhangi imtiyaz elde sağlamak için askeri, siyasi veya başka herhangi bir zorlama uygulayamaz;
- 3) Başka bir devlet yapısının şiddetli değişimini amaçlayan kısıktıcı veya terör eylemlerini örgütlemek veya desteklemek kabul edilemez;
- 4) başka bir devlette silahlı çatışmalara müdahale yasaktır;
- 5) Her Devlet, diğer Devletlerin (ve diğer uluslararası hukukun) müdahalesi olmaksızın politik, ekonomik, sosyal ve kültürel sistemini seçme hakkına sahiptir.

2.4.3. Zorla Uygulama Veya Zorla Tehdit Etme İlkesi

Modern uluslararası hukuk için ayrı bir öneme sahip olan bu prensip kendi doğrudan ifadesini BM Şartının 2. maddesindeki 4. fıkrasında bulmuştur. Burada deniyor ki, Birleşmiş Milletler Üyeleri "kendi uluslararası ilişkilerinde, herhangi devletin toprak bütünlüğüne aynı zamanda siyasi özgürlüğüne karşı veya Birleşmiş Milletler amaçları ile bağdaşmayan herhangi bir şekilde güçle hedelemekten ve gücün uygulamasından çekiniyorlar". Prensibi içeren belgeler sırasında Tecavüzün tanımı hakkında BM Genel Kurulu 1974 yılı qetnamesini, Uluslararası ilişkilerde güçle hedelemekten veya onun uygulamasından vazgeçilmesi ilkesinin etkinliğinin artırılması hakkında 1987 Beyannamesini özellikle belirtmek gerekir. "Kuvvet" sözcüğü, BM Şartı'ndaki askeri silahlı güç anlamına gelir. Literatürde bazen rastlanan ve bu terimin anlam yükünün artırılması, ekonomik, ve hatta ideolojik gücün de bu terim aracılığıyla kapsama alınmasını öngören görüşleri kesin kabul edilemez ve hemen hemen bu fikirler pozitif uluslararası hukuka dayanmamaktadır. BM Yasasının belirtilen hükümlerinin bazen böyle bir tefsiri veriliyor ki, devletin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı olmayan, herhangi bir "bərəatverici" amaçla, örneğin, insan haklarının toplu pozulması uygulamalarını önlemek için tek taraflı olarak güç uygulanması (buna "insani müdahale" denir) uluslararası hukuk ya da söz konusu ilkeye aykırı olarak. Doğru, BM Güvenlik Konseyi tarafından sanksiyalaştırılmamış insani müdahaleye manevi açıdan, hümanizm açısından haklı olabilir ancak devletlerin uygun pratiği güç uygulamasının, Antlaşmada yansımış ve aşağıda açıklama edilecek iki istisnadan başka tüm durumlarda yolverilmezliyini onaylar. İlkeye göre, aşağıdaki eylemler yasa dışı kabul edilir:

başka devletin uluslararası sınırlarını ihlal etmek veya toprak ve sınır anlaşmazlıkları dahil olmakla uluslararası uyuşmazlıkların çözümü için güç veya güç tehdidi uygulamak amacıyla; silahlı kuvvet kullanarak baskı önlemleri; Burada, yasaklanan eylemler sırasında, bir devletin silahlı kuvvetlerinin başka bir devletin limanlarını engellediğini (“barışçıl blokaj” olarak adlandırılır) göstermek mümkündür. Düzenli olmayan kuvvetlerin veya silahlı grupların örgütlenmesi ve ya örgütlenmesi için destek; diğer devletlerin topraklarında iç savaşa veya terörist eylemlere yardım etmek, yardım etmek veya bunlara katılmak; Yasadışı güç kullanımıyla başka devletin topraklarının işgal edilmesi; zor uygulayarak veya güç kullanımını tehdit ederek başka devlet topraklarının ele geçirilmesi; İnsanları kendi kaderini tayin, özgürlük ve bağımsızlık haklarından mahrum eden şiddet eylemleri yapmak. Kullanım dışı veya zorlayıcı tehdit ilkesinin en ağır ihlali silahlı bir saldırganlık olarak kabul edilir. Saldırganlığın en tehlikeli şekli olan silahlı saldırganlık ve tabii ki karışık olamaz. Devlet eylemi olarak (bireyin işlediği uluslararası suç olarak değil) tecavüzün kavramı konusunda uluslararası anlaşma olmasa da, BM Genel Kurulu XXIX toplantısında (14 Aralık 1974 yıl) kabul edilen 3314 sayılı kararı mevcuttur. Bu karara göre “saldırganlık tanımı”, sıralanan eylemlerin her biri kendiliğinde saldırganlık eylemi olarak beyan edilir. Bir devletin silahlı güçlerinin diğer devlete veya herhangi türden işgal içine girmesi veya saldırması; devletin silahlı kuvvetlerinin başka bir devlet tarafından bombardımanı veya topraklarına karşı herhangi bir kuvvet kullanılması; başka bir devletin askerinkuvvetlerinin limanlarını veya kıyılarını engellemek; Bir devletin silahlı kuvvetlerinin, başka bir ülkenin toprak, deniz veya hava kuvvetlerinin veya deniz ve hava filosu üzerindeki hakimiyeti; bir devletin, başka bir devletin topraklarında onunla anlaşma

temelinde bulunan silahlı kuvvetlerinin bu anlaşmanın koşullarını ihlal kullanılması ve ayrıca bu silahlı kuvvetler bu anlaşmanın fesih edilmesinden sonra gösterilen bölgede kalmakta herhangi türünde devam etmesi; Devlet topraklarının üçüncü bir ülkeye karşı saldırganlık eylemi gerçekleştirmek için bu toprakları kullanan başka bir Devletin topraklarına devri; Silahlı adamlar, gruplar, askeri olmayan kuvvetler veya bu devlet adına bir devlete veya başka bir devlete karşı askeri operasyon yürüten paralı askerler göndermek. Saldırganlık tanımının BM Güvenlik Konseyi'nin (BM Şartının 39. Maddesi) münhasır yetkinliği ile ilgili olduğuna dikkat edilmelidir. Güvenlik Konseyi'nin bu ayrıcalığının yanı sıra saldırganlık tanımına ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin Tüzüğüne ilişkin kararında. Bununla birlikte, iyi bilinenlerin yanı sıra, doğrudan baskılar da dahil olmak üzere birçok taciz eylemi, yaptırımlar nedeniyle Güvenlik Konseyi'nden uygun tavsiyeyi almıştır. Bunun en açık örneği, Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı eylemleri. Bu saldırganlık eylemleri sonucunda, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının yaklaşık yüzde 20'si işgal edildi. Ne yazık ki, konfilikle bağlı Güvenlik Konseyi'nin çıkardığı dört çözünürlük hiçbirinde (822, 853, 874 ve 884) tecavüz eylemi hakkında, Ermenistan'ın saldırgan devlet ilan edilmesi hakkında hiçbir şey söylenmiyor. Yukarıda gördüğümüz gibi, kullanım dışı ya da tehdit edici olmayan bir güç ilkesi olmak üzere iki istisna vardır - yani sadece iki uluslararası hukuk vakası silahlı kuvvetin uygulanmasıdır: Kendini savunma Devlet, silahlı çatışmalardan korunmak ve orantılılık ilkesine uymak için tek tek veya diğer devletlerle birlikte güç kullanabilir. BM Şartı'nın 51. maddesinde deniyor: "Bu Statüye hiçbir hükmü, eğer Birleşmiş Milletlerin üyesine karşı silahlı baskın olursa, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için lazimi tedbirler

görülmüşüde, ayrılmaz karakter taşıyan bireysel veya kolektif özünümüdaafiə hakkına Acıtmıyor. " BM Güvenlik Konseyi'nin kararı altında, barış tehdidi altındaysa, barış ihlali veya saldırganlık. BM Şartı'nın 42'nci maddesine göre, BM Güvenlik Konseyi "hava, deniz veya kara kuvvetleri yoluyla uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya restorasyonu için gerekli olabilecek tedbirleri alabilir."

2.4.4. Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümü İlkesi

BM Şartının 2 § 3. maddesine göre, Birleşmiş Milletler'in bütün üyeleri "uluslararası barış ve güvenlik ve adaleti tehlikeye atmamak için uluslararası anlaşmazlıklarını barışçıl yollarla çözüyorlar." Önemli bir nokta, uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ilkesinin, yukarıda açıklanan güç kullanma ya da tehdit unsuru ile yakından ilişkili olmasıdır. Bu ilkenin, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce oluşmadan önce uluslararası hukukun normu kadar yaygın olduğu doğrudur. Bu ilke, 1907 tarihli Uluslararası Çatışmaların Barışçıl Çözümüne Dair Sözleşme'nin (Madde 1 ve 2) ve Milletler Cemiyeti'nde (Madde 12, 13, 15 ve 17) sınırlı bir çerçevede ortaya konmuştur. 1928 Beyin-Kelly Paketi'nin ilk koşulsuz ve zorunlu ilkesi olduğu anlamında. Sözleşmenin II maddesinde doğrudan gösterilirdi ki, sözleşmenin taraf devletler kendi aralarında ortaya çıkan tüm ihtilaf veya kavgaları, onların karakterinden ve kökeninden bağımsız olarak, sadece huzurlu araçlarla çözüm etmelidirler. Daha sonra Birleşmiş Milletler Tüzüğü'nde yer alan bu önemli kural, büyük bölgesel örgütlerin tüzüklerine de doğrudan yansımıştır. İlkenin normatif içeriğine geçmeden önce "uluslararası tartışma" kavramını açıklamaya ihtiyaç vardır. BM Sözleşmesi'nde uluslararası bir anlaşmazlığın tanımı da dahil olmak üzere ilgili hiçbir

uluslararası anlaşma bulunmamaktadır. Uluslararası Mahkeme bu konuyla iki kez karşı karşıya kaldı. Düzenli Uluslararası adalet divanı Mavromatis çalışmasında (1924) kayıt edilmişti ki, "mübahisə- iki kişi arasında herhangi bir hak normasına veya olguya göre ihtilâf". Güney Afrika örneğinde de benzer bir tanım verilmektedir (protestoların ilk aşaması, 1962). Bir başka ifadeyle, bir devletin farklı bir devleti talep ettiği, diğerinin ise iddiayı reddettiği bir durum olduğu açıktır. Uluslararası ihtilafın aşağıdaki argümanları görülebilir: 1) iki veya daha fazla tarafın varlığı - uluslararası tüzel kişiler; 2) uyuşmazlığın yerel yargı yetkisi dahilinde olmaması; 3) ihtilafli tarafın karşılıklı talepleri vardır; 4) taraflar arasında bir anlaşmazlığın varlığını kabul etmek; 5) uyuşmazlık çözüm anının belirlenmesi. Anlaşmazlık "durum" dan ayrılmalıdır. Doğru, genellikle bu iki terim birlikte kullanılır. Örneğin, BM Şartı'nın 1. maddesinin 1. fıkrası, aynı zamanda Uluslararası barışa ve güvenliğe korku oluşturabilecek tartışma ve situasyonların önlenmesi ve ortadan kaldırılması ve BM'nin bu alanda rol Bildiriyi gösterilebilir. Durumsal devlet, devletlerin çıkarlarının çarpışmasından kaynaklanan gerilimdir, ancak taraflar birbirlerine karşı iddialarda bulunmazlar. Bu durumda, karşılıklı münhasır iddialar olmadığı için taraf yoktur. Hemen hemen her tartışma, durumsal bir durumdur, ancak her bir durum tartışmalıdır. Tartışmayı ve durumu ayırt etmek teorik bir konu değildir; Çok önemli bir pratik önemi vardır. Böylelikle, BM Şartının 27 § 3. Maddesi uyarınca, ihtilafa taraf olan Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi, karar verirken oylamaya katılmamalıdır. Bu, koşullar için geçerli değildir. BM Şartının 36 § 1. maddesine göre, Güvenlik Konseyi bu anlaşmazlığın veya durumun herhangi bir aşamasında uygun çözüm prosedürlerini veya yöntemlerini önerebilir. Güvenlik Konseyi, 37 ve 38. maddelere göre, durumdan ziyade, anlaşmazlık şartlarını taraflara

genişletebilir. Son olarak, BM Uluslararası Mahkemesine yalnızca bir davadan ziyade bir anlaşmazlık verilebilir. Ancak her halükarda, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ilkesi uluslararası anlaşmazlıklar ve uluslararası hukukçular için geçerlidir. Uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ilkesinin içeriği, devletlerin aşağıdaki hak ve yükümlölüklerinde ifade edilmektedir:

Devletler, karakterleri ve menşei ne olursa olsun, sadece barışçıl yollardan anlaşmazlıklarını çözmelidir. Ancak, ilkenin içeriği, devletlerin uluslararası ihtilaflarını çözmesi gerektiği için geçerli değildir. Uluslararası hukukta bunu zorunlu kılan bir kural yoktur. Uluslararası hukuk, devletin anlaşmazlığını çözmeye karar verirse, bunun sadece barışçıl olması gerektiğini gerektirir. Devletler, anlaşmazlıklarını çözmek için barışçıl yollardan herhangi birini seçme hakkına sahiptir. Bununla birlikte, Devletler belirli bir uluslararası anlaşmada herhangi bir anlaşma düzenlemesini kabul edebilir. Örneğin, Deniz hakkına ilişkin 1982 BM Sözleşmesinde tartışmaların nizamlanmasının dört zorunlu prosedürü tasarlanmıştır ki, bunlardan her birini her devlet, imza sırasında veya onaylama yazılı bildiri aracılığıyla seçebilir: 1) Deniz hukuku Uluslararası tribunal; 2) Uluslararası Adalet Divanı; 3) Sözleşmenin Ek VI'ına göre oluşturulan tahkim ve 4) Sözleşmeye Ek VIII uyarınca oluşturulan özel tahkim. Devletler arasındaki uyuşmazlık zorunlu olarak herhangi bir üçüncü tarafa çözüm için sunulamaz. Ancak, bu norm uluslararası barış ve güvenlik korkusu yaratabilecek anlaşmazlıklar için geçerli değildir. Devletler, aralarında tartışmalara yol açabilecek eylemlerden kaçınmalıdır. Tartışmanın çözümünü zorlaştırabilir bilen, uluslararası barışa ve güvenliğe korku yaratabilir, ayrıca uyuşmazlığın taraflarından birinin durumunu

azaltabilir bilen hareketler yasaktır. Devletler ihtilaflarını uluslararası hukuk ve adalet temelinde çözmelidir.

2.4.5. Sınırların Pozulmazlığı Prinsipi ve Arazi bütünlüğü

Sınırların Pozulmazlığı

Sınırların ihlal edilmemesi ilkesi, kuvvet kullanma ya da tehdit etmeyen ilke ya da egemen eşitlik ilkesi ile yakından ilişkilidir. Helsinki Final Kanununda bağımsız bir ilke olarak tanımlanmıştır. Sınırların ihlal edilmemesi ilkesi, Afrika ve Güney Amerika'da diğer bölgelerdeki zorunlu norm olarak bilinir. Devletin rızası olmadan, sınırları hiçbir durumda değiştirilemez. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına göre böyle bir anlaşma sadece referandum yoluyla ifade edilebilir.

Nükleer silahların yayılma ilkesinin içeriği aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır:

Mevcut sınırlar uluslararası hukuka uygun olarak belirlenir;

devlet başka bir ülkeye karşı herhangi bir toprak talebini reddetmelidir;

Devlet, başka bir devletin sınırlarına karşı herhangi bir kasıtlı eylemden vazgeçmelidir.

Arazi bütünlüğü

Bu ilke, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2., 4. paragrafında dolaylı olarak yansıtılmaktadır. Bağımsız bir ilke olarak, Helsinki Nihai Yasası'nda bulunmuştur. Bu ilkenin ana içeriği, devletlerin birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı duymalarıdır. Her devlet, başka bir devletin toprak bütünlüğünü ihlal etmeyi amaçlayan yasadışı eylemlerden kaçınmalıdır. Yasadışı GQC uygulaması sonucunda devletin toprakları askeri işgal

konusu olamaz. Toprak bütünlüğü ilkesi özünde diğer bir prensipi - hele XIX yüzyılda Latin Amerika'da Formalaşmış ve 1986- yılında Burkina Faso / Mali çalışmasında BM Uluslararası Mahkemesi tarafından genel uluslararası hukuk norması gibi nitelendirilmiş uti possidetis ilkesini içerir. Uti possidetis ilkesinin muhteviyatı şu ki, sömürgelerin veya federasyon Ajanlar önceki sınırları tehi bağımsız devletlerin uluslararası sınırları olur ve özel düzenlemeler olmadan değiştirilemez. Sovyet döneminde Azerbaycan topraklarının bütünlüğüne dair iddia veya iddia, ilkeye tamamen aykırıdır.

2.4.6. Ulusların Kendi Kaderlerini Belirleme Prensipleri

Bu prensip, Antlaşmada, Sömürge ülkelerine ve halklarına bağımsızlık verilmesi hakkında 1960 Beynamesinde, İnsan Hakları 1966 Uluslararası Paktlarının 1-ci maddelerinde, 1970 Beynamesi'nde, Helsinki Nihai Bildirgesi'nde, ayrıca BM Uluslararası Mahkemesi'nin bir takım karar ve tavsiye. Doğu Timor hakkında çalışmada (1995) Uluslararası Mahkeme etmiştir ki, halkların özünü müeyyenetmə hakkı erga omens hakkıdır, yani bütün devletler bu hakka saygı gerekir ve onun uygulanmasına engel engellememelidirler.

Prensibin içeriğini açıklamak için iki kavram - "halk" ve "özünü müeyyenetmə" kavramlarının anlam yükünü doğru bilmek gerekir.

Bu ilke ve genel olarak uluslararası hukuk bağlamında, "insanlar" genellikle etnik anlamda anlaşılmamaktadır. Uluslararası hukuki kavram olarak "halk" her hası ulusal veya etnik grubu değil de devletin (veya devletçilikden yasadışı mahrum edilmiş arazinin) tüm nüfusunu bildirir.

Başka bir deyişle, "insanlar", demo olarak, etno olarak anlaşılmamıştır. Bu hakkın sadece insanları vardır. Ulusal azınlıklar da dahil olmak üzere halkın hiçbir kısmı böyle bir hakka sahip değildir. Bu, uluslararası hukukta açıkça kabul edildi.

“Kendi kaderini tayin” demek, her milletin politik statüsünü yurtdışından müdahalede bulunmadan özgürce belirleyebileceği ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini uygulayabileceği anlamına gelir. Koloniler altındaki ya da mekansal alandaki tüm koloniler için:

bağımsızlık kazanmak ve egemen bir devlet kurmak;

herhangi bir bağımsız devlete katılmak, veya

Herhangi bir bağımsız devletle birlikte ifade edilebilir.

Tabii ki, bağımsız devletlerin halkı (nüfus) kendi kaderini tayin hakkı

o var. Bu ulus için öz-tanımlama, her şeyden önce, demokratik olarak yönetilir. Yani insanlar, ister içten ister uluslararası olsun, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerini, baskı ya da müdahale olmaksızın demokratik yollarla gerçekleştirebilmelidirler. Elbette, bu insanlar politik statülerini özgürce belirleyebilirler.

Özel vurgulanmalıdır ki, özünü müeyyenetme hakkının uygulanması devletlerin suverniyi ve toprak bütünlüğü ile uzlaşmalıdır ve sesessiyayı (devletten belli arazinin ayrılmasını) sanksiyalaşdıra bilmez. Başka bir deyişle, bu hakkın kullanılması bağımsız, demokratik bir devletin bölünmesinin temeli olamaz.

Üçüncü Bölüm

Rus İmperatorluğu Dönemi

3.1. ÇARİZMİN KARABAĞDA ÜSUL-IDARESİ. ERMENİLERİN AZERBAYCAN TOPRAKLARINA YERLEŞTİRİLMESİ

1805'te Kürekçay Antlaşması, Karabağ Hanlığı tarafından Rusyaya katılmıştır. Hanın hükümetini 17 yıl daha tutmak stratejik bir amaca sahipti. 1806 yılında İbrahim Hanın katli Rusyanın hiçbir hukuka önem bırakmadığını gösterdi. Böyle ortamda İbrahim Hanın hanlığa geçen oğlu Mehdiqulu Hanın hakimiyeti (1806-1822 yıllarında) sağlam değildi. Çar Rusya hükümeti işgal rejimlerini güçlendirir, hanlığın arazisinde möhkemlenmek amacıyla yerel Müslüman hakim tabakanın ekonomik pozisyonlarını zayıflatmak, aksine kendisine arka bildiği grigorianlaşmış ve ermenileşmiş Arnavutları - üstün konuma çıkarmaya çalışıyordu. Hanlık iptal edildikten sonra Azerbaycanın diğer yerlerinde olduğu gibi, burada da sokağa çıkma kontrol yöntemi yaratılmış, Askeri-Müslüman dairesine (merkez Şuşa) dahil edilmişti. O zaman Rusyanın işgal eylemlerinde yer almış ve aslen Ermeni olan Korgeneral V.Q.Medetov Karabağ bölgesinde gerçek boyutuyla Ermeni-Rus sömürge rejimi yaratmıştı. Çarlık hükümeti, 1830'ların isyanının bir sonucu olarak 10 Nisan 1840'ta Kafkasyanın güneyinde idari-askeri reform hayata geçrdi. Bu reforma göre, Karabağ devleti Şuşa kazasına dönüştürülmüş ve Kaspi Eyaletine (Shamakhi merkezi) tabi tutulmuştur. Böylece Karabağ kavramı, politik anlamını yitirmiş ve sadece coğrafi olarak kalmıştır.

1846 yılının idari bölümü sırasında Şuşa, yenice kurulan Şamahı valiliğine (1859'dan Baküye) tabi tutuldu. 1867 yılında Yelizavetpol quberniyası yaradıldığında Şuşa kazası bölgenin terkiğine verildi ve arazisi bölünerek bölgede daha 3 kaza - Zengezur, Cevanşir ve Cebrail

kazaları da düzenlenmektedir. Böylece Şuşa kazası, tekdüze idari-politik kontrolünü kaybeder. Bu tür idari bölge bölümü belirli amaç için uygulandı. Bu reformlar, Ermeni sisteminde fazladan temsil için fırsatlar yarattı.

Çarizm ayrıca, bu topraklarda sağlamlaştırmak için Kuzey Azerbaycan topraklarını işgal etmek için ulusun saldırganlık politikasını da gerçekleştirdi. 1828 Türkmençay Antlaşmasından sonra, bu durum daha düzenli ve amaca yönelik hale gelmektedir. Ermenilerin İrandan Kuzey Azerbaycana transferi, Antlaşmanın XV. Bu maddeye göre şah taahhüt alıyordu ki, ülkede yaşayan memur ve sakinlere bugünden başlayarak kendi ailesi ile birlikte İran vilayetinden Rusyaya serbest geçmek, hükümet ve yerel idarenin hiçbir maneciliyi olmadan onların satılık malına ve mülküne, eşyalarına herhangi gümrük ve vergi konmadan menkul mallarını satın almak ve satmak için bir yıl süre verilsin. Gayrimenkulle ilgili olarak, satış veya tasarruf için beş yıllık bir dönem tanımlanmıştır. Fakat bu af belirtilen bir yıllık süre sona çatanadek mahkeme cezası düşen günah veya suç işlemiş kişilere uygulanır edilmir. Yukarıda belirtildiği gibi, bu madde İrandan Ermenilerin toplu şekilde Kuzey Azerbaycana, Karabağa göçürülmesini sağlamak için anlaşmaya dahil edilmişti.1829 yılında Edirne Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğundan da Ermenilerin yeni işgal edilmiş Kuzey Azerbaycan arazilerine aktarılması yapılmaya başlar.Ermenilerin aktarılmasının esas yönlerinden biri Karabağ toprakları idi.

Karabağ hanlığının iptali sırasında bölge ulusunun etnik kökeni Kafkasyada olan Rus ordularının baş komutanı A.P.Yermolovun (1816-1827 yıllarında) emriyle derlenmiş "Açıklama" da yansır. Hemin belgenin oluşumuna kadar Karabağda yapılan ermenileştirme siyasetine

bakmayarak, veriyi kıyaslarsak, nüfus sayının çoğunluğunu azerbaycanlılar oluşturuyordu. "Açıklama" ya göre Karabağ bölgesinde bulunan 20.095 aileden 15.729-u Azerbaycanlı , 4366-sı Ermeni, aynı zamanda Arnavut idi . Bu Ermenilerin büyük çoğunluğu Gregoryen ve Ermeni Arnavutlardı. Ermenilerin topluca şekilde Karabağa aktarılması sonucunda burada yeni Ermeni köyleri (Marağalı, Canyataq vb.) oluşmaya başlamıştı. Ermeniler sonraları göç "şerefine" Karabağda anıtlar yüceltmiş, fakat yirminci yüzyılın 80'li yıllarında Azerbaycana karşı toprak iddiaları kaldırdıkları zaman onları dağıtmışlardır . Resmi kaynaklara göre, 1828-1830 yıllarında, toplam 2 yıl içinde, Kuzey Azerbaycan dahil Karabağa İrandan 40 bin, Osmanlı İmparatorluğundan 90 bin Ermeni göçürüldü. Resmi olmayan Ermeni göçmenleri de dikkate alındığında bunların sayısı 200 bini geçti. Yeniden yerleşimin ardından Karabağın etniksel bileşimindeki Ermenilerin sayısı artma eğilimi gösterdi..(<http://www.armenianproblemsforkarabakh.com>.)

3.2. DAĞLIK KARABAĞIN AZERBAYCAN-ALBAN AHALISININ GREGORIANLAŞMASI VE ERMENİLEŞMESİNİN BAŞA ÇATMASI

Yukarıda da belirtildiği gibi, Dağlık Karabağın Arnavut ulusunun Gregorianlaşması ve Ermenisleşmesi, uzunca zamandır devam etmekte olan tarihsel süreçti:

1. Kuzey Azerbaycan diğer bölgelerinin nüfusu gibi, Karabağın yerel nüfusu, Arnavut kabileleriydi;
2. 4.yüzyılın evvelerinde, Hıristiyanlık Arnavutlukun birsıra bölgelerine ve buraya yayılmıştı;

3. İslam dini, Kuzey Azerbaycanın Arap Hilafeti tarafından tutulması ve hükümranlığı zamanında 7-9 asrlarda ÷lkede yaygınlaşmış olsada, Dağlık Karabağ bölgesinin alban ulusu Hıristiyanlıkta kalmışlardır;
4. Arapların itoprakları ele geçirmeleri sonucunda Kafkasyanın güneyine gelmiş Ermeni-Gregoryen misyonerleri fırsatlı ortamdan yararlanarak Dağlık Karabağ bölgesindeki Hıristiyan-Arnavut nüfusunu gregorianlaştırması, bunun ardından da ermənileşdirmesi için uzunca süreye ihtiyaç duydular.
5. Rusya Çarına mektubunda Karabağın dağlık kesimindeki Hıristiyan nüfusu, kendilerini arnavut adlandırdılar.
6. Rusyanın buraya karışması ermenilerin bir sıra yabancı ÷lkelerden Kafkasyanın güneyine, özellikle Azerbaycan topraklarına taşınb, gelmesi burada Ermeni faktörünün sağlamlştırılmasına yardım gösterdi. Bucür politika, Dağlık Karabağ kesiminde Gregoryen Arnavutların tarihi kaderinin tarihinde bir dönüm noktası yaşatdı. Onların yabancılaşması son aşamaya ulaştı;
7. Rusya-İran çatışmaları vaktinde(1804-1813 yılları, 1826-1828yılları), ayrıca 1828 yılında Türkmençay ve Rusya-Türk çatışmaları(1806-1812 yılları, 1828-1829 yılları) sırasında, Karabağdan Kuzey Azerbaycanın diğer bölgelerine 1829 yılında Edirne anlaşmasınının ardından İrandan ve Osmanlıdan Ermenilerin devasa bir şekilde taşınması, Gregoryen Arnavut nüfusunun Ermenileşmesini sonlandırdı. Arnavut katalitikus 1836'da kaldırıldı. O zaman onlar kelimenin gerçek anlamıyla Ermenice olarak adlandırılabilirler.
8. Bütün bunlara rağmen, Dağlık Karabağ Ermenileri Ermeni nüfusu tarihinde Arnavut köklerini korumuşlardır.

3.3. ERMENİLERİN AZERBAYCANDA, O CÜMLEDEN KARABAĞDA SOYKIRIM FAALİYYETİNİN GENİŞLENMESİ

1930'lardan 1930'lardan sonra Ermeniler, Karabağ da dahil olmak üzere Kuzey Azerbaycan bölgelerine topluca transfer edildi. N. Shavrov bunu 1911'de Transkafkasyada 1,3 milyon ermenilerin 1 milyondan fazlası gelme idi. Bu olanlara bakmayarak, 1916 yılından Karabağda nüfusun aşağı-yukarı 51% -i Azerbaycan nüfusu, 47% -i Ermeni nüfusu ve Arnavut ermenileriyle birge teşkil ediyordu. Ermenilerin Karabağın dağlık kesimine taşınması yaygın hale geldi. Göç, Ermenilerin topluca belli bir yere gelmelerini ve stratejik bir niyete sahip olmalarını sağlamak için yapılmıştır.

Ermenilerin idari-yönetim sisteminin güçlendirmesi, göç yaptırma yoluyla sayılarının hızlı biçimde yükseldirilmesi ve ermenilerin ekonomik güçlerinin artırılması paralel şekilde hayata geçirilirdi. Böylece Ermeniler çarizmin kapsamlı desteği ve yarattığı uygun koşullar sonucu Karabağın ekonomik hayatında da möhkemlene bildiler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AZERBAJCAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİ DÖNEMİ
(1918-1920)

**4.1. RUS İMPERATÖRLÜĞÜNÜN ARDINDAN OLUŞAN
DURUM VE AHC KURULMASI**

Şubat 1917'de Romanovlar iktidarı Rusyada devrildi. Monarşi rejiminin kaldırılmasından sonra iktidara gelen geçici hükümet, Güney Kafkasya yönetiminde özel bir komite oluşturdu. Ancak geçici hükümet uzun süre iktidarda kalamadı. Ekim 1917'deki darbenin bir sonucu olarak, Kafkasyanın güneyinden Rus Girişimciler Meclisinden olan milletvekilleri Petrograd ve Moskovaya seyahat edemedi. 14 Şubat 1918'de Tiflisteki Transkafkasyanın en büyük güç mekanizmi olan Transkafkasya Parlamentosu Transkafkasya Seymi oluşturdu. Transkafkasya Seyminde, Müslüman Fraksiyasını Girişimciler Meclisine seçimler zamanı Azerbeycanı, ve Güney Kafkasyanı bir milyondan çok türk-müslüman ulusunun oyunu kazanmış 44 yetkili milletvekili temsil ediyordu. Transkafkasya Seyminin Müslüman Kesimi, aslında Transkafkasya Müslüman Konseyi veya Transkafkasya Müslüman Parlamentosu idi .İlginçtir ki, Devlet Dumasında olduğu gibi, Transkafkasya Seyminin en tutarlı üyeleri de Azerbaycanın temsilcileriydi. Talepleri üzerine, 9 Nisan 1918'de, Transkafkasya Seymi Transkafkasyanın bağımsızlığını ilan etti ve Birleşik Transkafkasya Cumhuriyeti oluşturuldu. Ancak, iç ve dış politika arasındaki keskin çelişkiler, Transkafkasya Seyminin ve Birleşik Transkafkasya hükümetinin somut adımlar atmasına izin vermedi. Sonuç olarak, 25 Mayıs 1918'de Gürcistan temsilcileri Seymi bıraktılar ve ertesi gün- 26 Mayısta Gürcistanın bağımsızlığını ilan ettiler.

27 May Seymin Müslüman Fraksiyasının, yani Kafkasya Müslüman Konseyi (aslında Kafkasya Müslüman Parlamentosu) üyeleri ayrı bir toplantılarını geçirdiler ve Azerbaycanın bağımsızlığını duyurmak kararı aldılar. Bu maksadla Kafkasya Müslüman Konseyi faaliyetlerinin sonucu larak kendisini Azerbaycan Milli Şurası, yani, Azerbaycan Parlamentosu gibi duyurdu. Böylece Azerbaycanın ilk parlamentosu oluştu ve Azerbaycanda parlamenter cumhuriyetin ilkin temeli atıldı. 1918 yılının 27 mayısında gerçekleştirilen oturumda, Azerbaycan Ulusal Konseyi Yönetim Kurulu ve Başkanı seçildi. M.E.Resultzade Ulusal Konsey başkanı oldu. 28 Mayda Azerbaycan Milli Konseyi tarihi duruşması Hasan bey Ağayevin başkanlığında yapıldı. Aynı oturumda yer alan Hasan Bey Ağayev (Başkan), Mustafa Mahmudov (Sekreter), Feteli Han Xoyski, Halil Bey Xasmammedov, Nesib bey Usubbeyov, Mir Hidayet Seyidov, Neriman bey Nərimanbəyov, Heybet Kulu Məmmədbəyov, Mehdi bey Hacinski, Ali Əskər bey Mahmudbeyov, Aslan bey Qardaşov, Sultan Mecid Qenizade, Ekber Ağa Şeyxülislamov, Mehdi bey Hacıbababeyov, Mehmet Yusuf Ceferov, Xudadat bey Melik-Aslanov, Rehim bey Vekilov, Hamit bey Şahtahtinski, Firudin bey Köçərlinski, Camo bey Hacinski, Şefi bey Rüstembeyov, Hüsrev Paşa bey Sultanov , Cafer Ahundov, Muhammed Meherremov, Cavad Melik-Yeqanov ve Hacı Molla Selim Ahundzade Azerbaycanın İstiqlal beyannamesini kabul ettiler.(<http://azerbaijanhistory.org>)

Azerbaycan Cumhuriyeti ilk günlerinden itibaren toprak bütünlüğünü ve sınırlarının dokunulmazlığını korumak için aktif ve ciddi bir şekilde mücadele etmektedir. Azerbaycan hükümetinin temel görevi, Dağlık Karabağdaki Ermeni ayrılıkçılığını ortadan kaldırmaktır. Azerbaycan Cumhuriyetinin ilanı, milli devleti kurmak için Çarlık milli

sömürgeciliği altında yaşayan halkın ulusal kurtuluşunun arzusuyla aynı doğrultuda olmuştur.

Yeni kurulan genç devlet sadece 23 ay yaşadı ve diğer alanlarda olduğu gibi ülkenin toprak bütünlüğünü korumak için önemli çalışmalar yaptı. O zaman, toprak bütünlüğümüz için Ermenistanın oluşturduğu tehdide karşı büyük bir uyanıklık ve tavizsiz direniş gerekiyordu Genç devlet yeterince güçlü değildi ve ekonomisi zayıf biçimde geliyordu. Yine de, ulusal hükümet ülkenin toprak bütünlüğüne karşı yaratılan tehdidi ortadan kaldırmak için değerli çalışmalar yaptı. Ulusal hükümetin 1918-1920 yıllarında hem ülke içinde ve hem de yurt dışında yürüttüğü kararlı politikanın sonucu o zaman Yukarı Karabağda Ermeni separatizmini engellenmiştir. Bu yüzden hükümetin sınırlarımızı ve eski topraklarımızı korumaya yönelik politika ve uygulamalarının incelenmesi günlük yaşantımız için daha önemlidir.

4.2. ERMENİSTANIN AZERBAYCANA YÖNELİK TOPRAK TALEPLERİ

19. yüzyılın sonundan beri Ermeni milliyetçi örgütleri Azerbaycan, Karabağ, Nahçıvan ve Zangazur topraklarını elde etmeye teşebbüs etmişlerdir. Ermeni milliyetçileri Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (AHC) kurulduktan sonra Azerbaycanın iç ve dış dünyasında oluşmuş karmaşık ve çelişkili durumdan istifade ederek kendilerinin "Büyük Ermenistan" yaratmak fikrini hayata geçirmek için yeniden geniş çalışmalara başlamışlardır. İlk amaçları Zangezür ve Karabağı ele geçirmektir. Ancak, Azerbaycan hükümetinin uzlaşmaz konumu Ermenilerin planlarının uygulanmasına izin vermedi. 1918'de Azerbaycan için zor ve karmaşık olan zamanda Türk devleti, toprak bütünlüğünün ve egemenlik

korumasının ilk gününden itibaren cumhuriyetimize kapsamlı siyasi ve askeri yardım sağlamıştır. Bu yardım Ermeni milliyetçilerinin ve Bolşeviklerinin halkımızın tarihi kaderi için tehlikeli girişimlerinin uygulanmasını engellediler. Kafkasyada üç bağımsız cumhuriyet - Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan oluşturulduktan sonra Ermenistan kendi sınırlarının genişletilmesine çalıştı, tartışmalı bölgeleri uluslararası kuruluşların tartışmasıyla hiç uğraşmadan kendi eski toprakları olarak yansıtmaya başladı. Ermeni milliyetçi bölücü güçleri Dağlık Karabağ hakkında kaldırdıkları iddialarda Azerbaycan ve Gürcistan topraklarını "Büyük Ermenistan" yaratmak amacıyla hem Azerbaycana, hem de Gürcistana karşı savaş açtı. Ermenistanın Azerbaycana karşı toprak iddialarının tarihine bakarken çok şeyleri görüyoruz. Ermeni Milli Hareketi tarihinin öğrenilmesi gösterir ki, ermeniler henüz birkaç asır önce ortaya attıkları "Büyük Ermenistan" fikri uğruna komşu halkların hukukunu çiğnemeye, onları yok etmekle kendi Taşnak düşüncelerini hayata geçirmeye, hangi yolla olursa olsun kendi planlarını aşamalı şekilde gerçekleştirmeye çaba göstermişlerdir . Onlar Azerbaycan topraklarında, yani İrevan Hanlığı bölgesinde Ermenistan Cumhuriyeti modelinin yeni boyutunu (9 bin kilometrekare) yaratmış, tedricen onu büyüterek 29 bin kilometrekareye iletmiş, son dönemlerde ise Dağlık Karabağı ve bitişik 7 rayonu öz silahlı kuvvetleri ile işgal etmişlerdir. Bugünkü Dağlık Karabağ "Büyük Ermenistan" yaratmak uğruna Ermeni planlarının bir parçası ve önemli bir aracı olarak esas hedef seçilmiştir.

Çarizmden miras kalan idari dağılım ile nüfusun milli terkihi arasındaki uyumsuzluk yeni kurulan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetleri arasında sınırların belirlenmesinde keskin tartışmalar meydana çıkmasına neden oldu. Azerbaycan hükümeti faaliyete

başladığı ilk günlerde komşulara başvurarak sınır konusunda tartışmalı durumun oluşmasını önlemek ve iyi komşuluk ilişkileri tesis etmek amacıyla her ülkenin ayrı ayrı arazisini ilan etmeden önce üçlü görüşmelerde bu konuyu müzakere edip mutabakata ulaşmak teklifini ileri sürdü. Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Konseyi ve Ermenistan Ulusal Konseyi yetkili temsilcisi arasındaki müzakerelerin sonucu, 29 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Milli Konseyi toplantısında görüşülmüştür. Aleksandropolun Türkiye tarafından tutulmasıyla ilgili Ermenistan hükümetinin İrevanı kendisine siyasi merkez seçmesi meselesi gözden geçirildi. Azerbaycan ve Ermenistan arasında konfederasyon olasılığını göz önünde bulundurarak, Azerbaycan Ulusal Konseyi İrevanı Ermenistan Cumhuriyetinin merkezi olarak tanımayı düşünmüştür. Ancak, Ulusal Konseyin bazı üyeleri bu karara itiraz ettiler ve İrevan eyaletinde yaşayan Azerbaycanlıların geleceğini tehlikeye sokma ihtimali konusundaki endişelerini dile getirdiler. İrevan Azerbaycanlılarının temsilcisi olarak Azerbaycan Milli Konseyinde temsil edilen B.Rzayev demiştir: "Bağımsız Azerbaycan uğrunda çalışmakla birlikte, rica ediyoruz bizi,yani Ermeni cumhuriyeti topraklarında kalanları da unutmamayasız".

Azerbaycan hükümeti, Güney Kafkasya cumhuriyetleri arasında tüm tartışmalı sorunları ve ihtilafları barışçıl yolla çözmek için Gürcistan ve Ermenistan hükümetlerine, üç cumhuriyet temsilcilerinin katılımıyla istişare yapmayı teklif etmişti. Bu amaçla Kasım 1918'de Tifliste bir konferans düzenlenmesi planlandı. Ancak Ermenistan hükümetinin temsilcisi konferansa gelmedi ve konferans gerçekleşmedi. 1918 yılının Aralık ayında, Gürcistan ve Ermenistan arasındaki savaş başladı. Askeri operasyonları durdurmak için Azerbaycan devleti davaya dahil oldu. 26

Aralıkta Azerbaycan parlamentosunun olağanüstü toplantısında, Rasulzadenin üç maddelik teklifi kabul edildi. Önerge, Ermenistan ve Gürcistan parlamentolarını kendi cumhuriyetlerinde savaşı durdurmak ve barışı sağlamak için kararlı tedbirler almaya çağırdı. Bu amaçla Gürcistan ve Ermenistan parlamentolarına telgraflar gönderildi. Telgraf, tartışmalı konuların kan dökülmekten ziyade barışçıl yollarla çözülmesi gereğini ortaya koydu.

İlk etapta Ermenistan hükümeti, Dağlık Karabağ hakkında hain niyetlerini tam olarak açıklamadı.

4.3. KARABAĞ AZERBAJCANIN BİR PARÇASI OLARAK

Böyle bir olgu bilinmektedir ki, 1918 yılının Ağustos ayında Tiflisteki Ermenistan diplomatik temsilcisi Azerbaycanın oradaki diplomatik temsilcisinden Şuşaya Ermenistanın "özel temsilci heyeti" göndermesine izin vermeyi rica etmişti. Bu resmi başvuruya Azerbaycan hükümeti aşağıdaki cevabı vermiştir: "Eğer Azerbaycan hükümeti emin olsa ki, heyet Azerbaycan'ın kanunlarına amel edecek ve Azerbaycan hükümetinin gözlemi altında faaliyet gösterecek, o zaman Ermenistan özel heyetinin Şuşaya gitmesine izin verilecektir" .Ehtimal etmek olurdu ki, Ermenistan hükümeti bununla Yukarı Karabağ'ın Azerbaycan toprakları olduğunu doğruladı. Aslında, Ermeni hükümeti Dağlık Karabağ'a "tartışmalı toprak statüsü" vermek istedi ve Azerbaycan'a karşı toprak taleplerini uygulamak için bu faktörü kullanacaktı.Azerbaycan Meclis Başkanı Ə.M.Topçubaşov İstanbul'da İngiliz Albay Tampla sohbetinde bildirmişti: "Ermenistan hükümetinin temsilcileri defalarca bize bildirirler ki, eğer onlara Karadeniz'in kıyısında liman verilse, kendilerinin Karabağ'a olan iddialarından

gönüllü vazgeçerler. İnsan değişimlerinden muzdarip olurlar. Ancak, 200.000'den fazla Azerbaycanlı'nın İrevan eyaletinde yaşadığı belirtilmelidir. "Cumhuriyetler oluşun gibi Erivan'ın tebliği, tahriki ve baskısıyla Dağlık Karabağ'daki Ermeni nüfusunun belirli kesimleri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin hakimiyetini tanımaktan imtina ettiler. Dağlık Karabağ Ermenilerinin 1918 Temmuzunda Şuşa'da (şehir nüfusunun 46 faizini azerbaycanlılar teşkil ediyordu) yapılan birinci kurultayı Dağlık Karabağ'ı bağımsız ilan etti. Ermenistan'a katılma meselesi henüz açık değildi. Ermenistan hükümeti, Dağlık Karabağ işgalini gerçekleştirmek için silahlı kuvvetleri görevlendirdi. Ve bu gerçek, Ermenistan'ın Üst Karabağ sorununu askeri yollarla çözmek istediğini gösteriyor. 1918'de General Andranik'in silahlı haydutlarının Karabağ'a konuşlandırılmasının nedeni budur.

15 Temmuz 1918'de Azerbaycan Hükümetinin bir toplantısı düzenlendi. Toplantıda, Dışişleri Bakanı Hacinskinin, Ermeni ayrılıkçılarının Azerbaycanın farklı bölgelerinde işlediği suçlarla ilgili haberi dinlendi. Meruzede deniyordu: "Artık dört aydır ki, Azerbaycanın çeşitli bölgelerinde sivil Azerbaycan köylerinde Ermeniler görülmemiş vahşet gösteriyor, insanların hayatlarını ve emlaklarını imha ediyorlar. Bu nedenle ümumdevlet çıkarlarını ve halkın mağdur gruplarının çıkarlarını dikkate alarak öneriyoruz ki, ayrıca bir örgüt yaradılsın ve onun karşısında aşağıdaki görevler qoyulsun:

1. Bütün şiddet olaylarını net kayda almak;
2. Bu olayların koşullarını belirlemek;
3. Faillerin ve zararların kapsamını belirlemek

Bu kurum Olağanüstü Soruşturma Komisyonu karakteri taşınmalı ve bilgilerden Avrupa dillerinde - rus, fransız, alman ve tabii ki, Türk dilinde yazılmalı ve geniş yayılmalı.Eğer hükümet bu teklifle razı ise, ben rica ediyorum, bu komisyonun düzenlenmesi bakanlardan birine verilsin ve bu komisyonun masrafları için geçici olarak 50 bin lira para ayrılınsın ".Azerbaycan hükümeti Hacınskinin raporunu dinleyip uygun komisiyanın kurulmasına ilişkin karar çıkardı.

Azerbaycan topraklarının tarihsel bir parçası olan Karabağ topraklarını ele geçirmeye can atan Ermeni hükümeti ne toplu katliamlardan, ne de onlarca yerleşim noktasını yeryüzünden silmekten çekinmiyordu. Ocak 1919'da, Taşnak hükümeti, Karabağ topraklarına karşı iddialarda bulundu. Ermeniler Karabağdan aşağıdaki bölgeleri çıkarmak istedi:

- 1.Terteri çıkmak şartıyla Cavanşir bölgesinin güneyi ve batısı;
2. Ağdam ve Gajar köyünün çıkmakla Şuşa kazasının batı kısmı;
3. Vang, Hadrut, Echoor ve Arakel köyleri ile birlikte Jabrayil kazasının bir kısmı;
4. Kirs dağından güney batıda bulunan Şahverdiler köyünü ve Aras Nehri üzerindeki Ağbil istasyonunu hariç tüm Zengezur kazasını.

Cumhuriyetin toprak bütünlüğünü koruyup saklamayı ve vatandaşlarının hayatını savunmayı kendisinin başlıca görevi sayan Azerbaycan hükümeti bu iddiaları kesin bir dille reddetti. Azerbaycan parlamentosu Dağlık Karabağ meselesini müzakere ederek durumu normal hale getirmek için tedbirler almaya başladı. Hükümetin başlangıçta Ermeni hükümetiyle bu meseleyi barışçıl yollarla çözmesi için birkaç kez görüşme yapıldı. Ancak, bu müzakereler sonuç vermedi. Bu nedenle hükümet Karabağın savunmasını güçlendirmek için oraya askeri birlikler

göndermeli ve nihayet, Karabağ general-valiliğini yaratmalı oldu.Ermenistan hükümeti dede-baba topraklarında yaşayan Azerbaycanlıların toplu şekilde göç etmeleri amacıyla Güney Kafkasyada durumu gerginleştirdi, iki halk arasında düşmanlık ve husumet politikası izledi.İrevan quberniyasının Azeri nüfusu Azerbaycan hükümeti Başkan adına bildiri kabul etti. Bildiride bildirilirdi ki, 1917 yılının aralık ayından 1918 yılının Haziran ayınadek quberniyada Ermeni güçleri 200'den fazla Müslüman köyünü yakmış ve yerle bir etmiştir. Nüfusun bir kısmı sivillere karşı silah kullanımı nedeniyle dağlara kaçtı. Başlangıçta Azerilerin yaşadığı Sürmeli, İrevan, Eçimiədzin ve Şerur kazalarının toprakları Ermeniler tutmuşlardır.1919 Ocak 8-de Azerbaycan Parlamentosu oturumunda parlamento üyesi MNVinoqradov hareket ederek demiştir ki, biz Ruslar böyle eylemlere, böyle müthiş tacizlere karşı koyarak, her devletin hattı hududunu tayin etmek emrine sahip ümumcahan konferansının qərarınadək herkesin kendi yerlerinde kalmasını talep ediyoruz .Azerbaycan parlamentosu cumhuriyet hükümetini şiddet eylemlerini önlemek için tüm araçları kullanmasını önerdi. Ermeni hükümetine notasında Feteli Han Xoyski sivil halkın üzerine silahlı baskın ile ilgili kesin itiraz etti ve Azerbaycan nüfusuna karşı tecavüzün derhal durdurulmasını ısrar etti. Güney Kafkasya cumhuriyetleri arasında normal komşuluk ilişkileri kurmak mümkün değildi.Azerbaycan parlamentosu Dağlık Karabağ'da yapılan milli çarpışmaların nedenini araştırmak için oraya özel komisyon gönderdi ve sonra da konuyu 1919 Temmuz 8-de düzenlenen toplantıda geniş tartıştı. Oturumda parlamentonun üyelerinden Çubaryan, Malxazyan ve başka Ermeni milliyetçilerinin uzun uzun iftiracı çıkışları tutarlı delillerle tekzib olundu. Artan Ermeni propagandasına karşı mücadele etmek, Ermenilerin Kafkasya'da Müslüman kanına susamasını dünya

kamuoyunun gözünde ifşa etmek, Ermeni elementinin bu bölgede qızışdırıcı rolünü göstermek için Dışışleri Bakanlığı'nın girişimiyle 1918 15 Temmuz'da Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Konseyi Olağanüstü Soruşturma Komisyonu'nun kurulmasına karar verdi. Bu komisyonun önünde üç görev vardı:

1. Tüm şiddet olaylarının doğru bir şekilde kaydedilmesi;
2. Bu şiddetin işlendiği koşulları açıklığa kavuşturun;
3. Zararın ve hasarın kapsamını tanımlayın.

Acil Durum İnceleme Komisyonu Başkanı Alakbar bey Khasmammadov atandı. Komisyon çok aktif çalışmaya başladı. Bu komisyon 1918 yılının kanlı mart olaylarını, şamaxıdaki vahşetleri, Erivan quberniyası bölgesindeki Ermenilerin işlediği suları incelemeye başladı. Komisyonun topladığı soruşturma materiaları Ermeni iddialarının esas rolünü gösteren ve Ermeni cinayetlerini ifşa eden en güzel tarihi belgelerdir.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Gence quberniyasının Cavanşir, şuşa, Cebrail ve Zengezur kazalarının Ermeni talanlarından mağdur Azerbaycan köylerinin tahkikatı üzere Azerbaycan Olağanüstü Soruşturma Komisyonu üyesi Mixaylovun raporu temelinde Ermenilerin Karabağ'daki ayrılıkçı hareketleri net olgularla açılıp gösterilmişti. Bu olguların analizi esasında bele neticeye gelmek olur ki, kendilerini hep "ilekeş", "mazlum" halk olarak kaleme veren Ermeniler Karabağ'ın yerli halkına karşı nasıl gaddar yönlerinden işlediler.

Mihailov'un raporu dört Karabağ kazasında durumu analiz ediyor. Durumun, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diğer kurban devletlerinden keskin bir şekilde farklılaştığı görölmektedir. Karabağ'ın dört kazasının

Azerbaycanlıları kesintisiz olarak (son günlere kadar) hem Karabağ'ın yerli Ermeni nüfusu, hem de Erivan quberniyasının ermenileri ve Türkiye vilayetlerinden buraya sokulmuş Ermeni haydut çeteleri tarafından her türlü şiddete maruz kalıyor.

Belirtmek gerekir ki, 1918-1920 yıllarında Karabağ'da Ermeni ayrılıkçılığa karşı Cumhuriyet kurumlarının gerçekleştirdiği emeli tedbirler milli hükümetin gördüğü başarılı çalışmalardan sayılabilir. Bu açıdan AHC hükümetinin Ermeni ayrılıkçılığa karşı verdiği mücadelenin çalışma ve başarılı deneyimin özetlemek çağdaş günlerimizde de önemlidir. Genellikle, olayların gidişi onaylar ki, Ermeni separatizminin tarihi aşamalarının öğrenilmesi bugün ve gelecek tarihimiz için hep günceldir.

1918-1920 yıllarında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin dış politikasının başlıca amacı Azerbaycan'ın bağımsızlığının tanınmasından ibaret idi. Azerbaycan'ın bağımsızlığının komşular tarafından tanınması bağımsızlığı sağlamak için yeterli değildi. Düşünülmüyordu ki, dünyanın büyük devletleri tarafından Azerbaycan'ın bağımsızlığının tanınması eski metropolyanın (beyaz ve kırmızı Rusya) iddiaları ve doğrudan saldırı karşısında önemli rol oynayabilir. Dış politikanın ana hattını oluşturan bu görevin hayata geçmesinde Azerbaycan istiklalinin tanıma ve korunup saklanmasında Batı ülkelerinin himayesini elde etmek işine ülkenin en nüfuzlu kişileri dahil edilmiş, bu alana birinci derece önem verilmiştir.

4.2.1. Cumhuriyetin Resmi Bağımsızlığının Sonu Ve Cumhuriyetin Toprak Bütünlüğüne Olan İddialar

Nisan Devriminden sonraki ilk yıllarda, Sovyet Rusyanın Azerbaycana karşı tutumu, devletlerin eşit haklarının tavrından etkilenmişti. Böylece, Eylül 1920'de Baküde Doğu ülkelerinin ilk kongresini yaparak, 30 Eylül 1920'de RSFSR ile Azerbaycan arasındaki askeri-ekonomik birlik anlaşmasını imzalayan bir devlet, Azerbaycanı bağımsız bir devlet olarak nitelendiren bir adımdı. Bu adımlar hangi adımları attı? Doğu dünyasında komünist fikirleri yaymayı amaçlayan Doğu İnsanları Kongresinin amacının uygunsuz olduğu çabucak keşfedildi. Doğudaki “dünya devrimci” fikirlerinin dağılması anlamsız görünüyor ve Rusyanın gözünde Azerbaycanın bağımsızlığı önemini itirmiş oluyor.

Bağımsızlık oyunu, Ermenistanda (Kasım 1920) ve Gürcistanda (Şubat 1921) Sovyet iktidarının ilanı ile sona ermiştir. Transkafkasya cumhuriyetlerini birleşik bir devlet içinde birleştirmek için yeni bir fikir ortaya atıldı. Sadık bir Rus lideri olan Orconikidze, bazı yerel komünistlerin bağımsız davranış eğilimlerini bastıran birleşik bir Transkafkasya yönetim organının kurulmasına kararlıydı. Sorun, tek bir Transkafkasya yaratma fikrinin yerel Komünistlerin arzusu olduğunu politik olarak motive etmekteydi. Aslında, böyle bir federasyonun oluşturulması Moskovada yapıldı. VI Lenin, 28 Kasım 1921'de Transkafkasya federasyonunun oluşturulmasıyla ilgili bir taslak teklif yazdı ve bu belgede "1. Transkafkasya federasyonu, tam ve doğru bir şekilde kurulmuş olarak kabul edilmelidir; Pratik anlamda, yaratıcılık açısından, henüz tartışılmamış, yani tartışması ve yayılımının yanı sıra, Sovyetler Birliğinden aşağıdan geçmeye devam etmenin hala gerekli olduğu düşünülmelidir; 2. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Merkezi komitelerine (Kafkas Bürosu aracılığıyla) teklif edilsin ki, federasyon meselesini daha geniş biçimde partinin, işçi ve köylü kitlelerinin

tartışmasına koysunlar, federasyon uğrunda ciddi propaganda aparsınlar ve onu her bir cumhuriyetin Sovyetler kurultayları aracılığıyla geçirsınler ». Bu böyle oldu.

Bu yeni politik adımın halkın istekleri ve talepleri olarak ortaya konması bir tesadüf değildi. Çünkü Gürcistanda, Azerbaycanda ve Ermenistanda meselenin mahiyetini idrak eden ve milli duyguları daha güçlü olan komünistler buna karşı itiraz seslerini qaldırırđıldar. Fakat onlar kendilerini "milliyetçi" damgasıyla damgalanmışlar ve sosyalizmin düşmanları olarak ilan ettiler.Böylece cumhuriyette sayısız toplantı yapıldı. Bu toplantılarda ana kararlar açık değildi. Yani, insanlar federasyonu istiyorlar. Örneğın, 1921 yılı Aralık 1'de AHİMŞ-nın toplantısının kabul ettiğđi kararda söyleniyordu: «Azerbaycan proletariatu Kafkasya cumhuriyetlerinin birleştirilmesi fikrini alkışlıyor ve inanır ki, Kafkasya federasyonu düzenlenmesi işđi yakınlarında sona ulaştırılacak ve Zaqaqaziyanın gelişiminde yeni ve parlak bir sayfa açacaktır. Yaşasın birleşik Transkafkasya! Yaşasın tek Transkafkaslı proletarya ".1921 25 Aralıkta toplanan Kazak parti örgütünün V Konferansının kabul ettiğđi kararda söyleniyordu: «... Sadece böyle bir birleşme yolu ile biz qüvvelerimizi birleştirip Kafkasyanın dağılmış teserrüfatını restore edebiliriz. ... RSFSR'nin Sovyet Partisi ile yakın ittifakı var. "Azerbaycan komünistleri, parti, Sovyetler, komsomol, sendika örgütleri, tüm kitle iletişim araçları Kafkasya federasyonunun kurulmasını canfeşanlıqla tebliğ ediyor ve bu meselenin halk kitlelerinin isteğđi olduğu belirtiliyordu. IV Genel Azerbaycan Sovyetler kurultayında kaydedildi ki, Azerbaycanda ele bir kaza, öyle bir köy olmamıştır ki, orada tarafsız kitleler - işçi ve köylüler toplanıp Kafkasya federasyonunun kurulması lehine karar kabul etmesınler.Böylece,

aşağıların isteği adı altında Kafkasya federasyonu oluşturulması yolunda ilk adım 1921 yılının Nisan ayında atıldı. Nitekim, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan demiryolu yönetiminin, Temmuzda ise Dış Ticaret organlarının birleştirilmesi konusunda anlaşma imzalandı.

4.2.2. Zaqaqaziya Federasiyasının Yaranması ve Sovyet dönemindeki resmi bağımsızlığın sonu.

1921 Kasım başlarında RK (b) P Kafkas bürosu Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında federatif ittifakın oluşturulması önerisini ileri sürdü, bu ayın sonunda RK (b) P MK Siyasi Bürosu Kafkasya federasyonunun kurulması hakkında karar kabul edildi. AK (b) P-na rehberlik eden S.M.Kirov Kafkasya federasyonu fikrini inatla savunuyor ve bu düşüncüyü azimle hayata geçiriyordu.Şubat 1922'de, Transkafkasya parti örgütlerinin ilk kongresi toplandı. 23 şubat günü, Orconikidze Transkafkasya ülke komitesinin ilk sekreteri seçildi. Transkafkasya Ülke Komitesi Başkanlığı, Orconikidze, Kirov, Orakhelashvili ve Myasnikova aday gösterildi. Ülke komitelerinin özü, ilk kompozisyonun özüdür. 1922 Nisanındaki Transkafkasya Ülke Komitesinin plenumu, Presidyumun kompozisyonunu 5'e çıkardı. Myasnikov ve Makharadze ve Yagubov Cumhurbaşkanlığının bir üyesi aday gösterildi. Presidyuma sadece Haziran ayında Narimanov dahil edildi.12 Mart 1922'de üç cumhuriyetin Merkez Komitelerinin yetkili bir konferansı onaylandı.1922 yılı 28 Nisan kendi işine başlamış II Genel Azerbaycan Sovyetler kurultayı Azerbaycan işçileri adına Kafkasya cumhuriyetlerinin federatif devlet ittifakında birleşmesini beğendi.Transkafkasya Sovyetler Kongresi - 4-13 Aralık 1922'de düzenlenen Transkafkasya Sovyet Federasyonu Sosyalist Cumhuriyeti

kurmakla ilgili karar kabul etdi. Kongrede Yüce Yasama Organı - Transkafkasya Merkezi Yürütme Komitesi seçildi.AK (b) P-nın V qurultayında (1923 Mart) S.M.Kirov ve diğer parti liderleri tarafından Kafkasya federasyonu oluşturulmasının asıl Bolşevik mahiyeti açıklandı: "Bizim siyasi ve ekonomik şartımız öyle değildir ki, biz her millete imkan verelim ki, tam ayrılsın.Ulusal ilişkilerimizin tarihinin farkındasınız. Çarlık İmparatorluğu, 1917'de iktidara geldiğinde nasıl iktidara geldi - tamamen çöktü. Sadece her millet ayrılmamış aynı zamanda politik bir devlet ilan etmişlerdir. Bunlar ilan ettiğimiz her milletin ayrılabilceği ilk anlardı. Herkes özgür ve bağımsız hissetti ve her topluluk bir devlet gibi hissetti. ... Sosyalist cumhuriyetler birleşmeli. Bir merkezden yönetilmelidir. Ordu, merkezden güç ve liderlik almalı. ... Transkafkasya federasyonunun oluşturulması, bir yıllık varoluşumuzun en önemli siyasi anı olarak görülebilir. " Yorum yapmaya gerek yok.Diğer Sovyet cumhuriyetlerinin ilişkilerini şekillendirmek amacıyla 1922 yılı Ağustos ayında PK (b) P MK tarafından İ.Stalinin başkanlığında özel komisyon oluşturuldu. Stalin'in "özerkleştirme" planının yerini, Eşit Cumhuriyetler Birliği ile daha esnek bir plan aldı.Sovyetler Birliği 30 Aralık 1922'de Moskovada toplandı, SSR'nin kuruluşundaki bildirimini ve sözleşmeyi onayladı. Sovyetler Birliğinin Yüce Sovyeti, SSCB Merkez Yürütme Komitesini seçti.2 Ocak 1923'te SSCB'nin SSCB Merkez Komitesinin ilk oturumu, CPS'nin başkanlığını ve başkanlığını seçti. Azerbaycandan N.Nerimanov seçildi. Bununla da Sovyet Rusyasının Azerbaycanda yürüttüğü siyasetin «el-ayağına dolaşan» N.Nerimanov cumhuriyetten uzaklaştırıldı ve Sovyet dönemindeki resmi bağımsızlığına son verildi.

4.2.3. Rusya ve Ermenistanın Azerbaycan topraklarına ilişkin politikaları

Bolşevikleşmeden sonra Azerbaycanın Karabag, Nahçıvan, Zengezura ve diğer bölgelerinde Ermeni saldırganlığı devam etti. Aslında, Azerbaycan toprakları Sovyet Rusyası tarafından açık artırmaya çıkarıldı. 1920 Ağustos 18-de Şuşada Zengezur kaza ve alan Devrim Komitelerinin aktif katılımı ile Zengezur ve Karabağ temsilcilerinin kurultayı yapıldı. Bu kurultayda sovetlerin ısrarı ve teklifi ile gelecekte Ermenilerin bu toprakları daha kolay şekilde ele geçirebilmek amacıyla Zengezur iki bölüme - Bergüşad (Düşük Zengezur) ve Gorus (Yukarı Zengezur) bölgelerine parçalandı. Böylece, Yukarı Zengezurun Azerbaycandan ayrılmasının temeli atılmıştır. Böylece Sovyet Rusyası, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki tartışmalı konuların çözümünden Azerbaycanı çıkardı. Sovyet Rusyası ile Ermenistan Cumhuriyeti arasında barış anlaşması projesi hazırlanırken Azerbaycanın hakları ihlal edilerek, Zengezur ve Nahçıvanın Ermenistana verilmesi planlanıyordu.

1920 yazında, Ermenistan hükümeti, Azerbaycandaki siyasi durumun karmaşıklığını kullanarak, saldırganlığı şiddetlendirdi. Temmuz sonunda Ermeni askeri birimleri Zangibasarı yok etti ve Nahçıvana geçti. Ancak, Nakhçıvanın Türk birlikleri tarafından kontrolü, Ermenilerin önünde bir kalkan oldu. 6 Haziranda, XI Ordusu birimleri Ermeni birliklerinin Zengezuraa saldırmasını engelledi. Fakat Temmuz akımları - Ağustos başlarında Ermenistanda yenilmiş isyancıları takip etmek bahanesi altında Ermenistan birlikleri Zengezura yeniden saldırdı ve Zengezurun büyük bir bölümünü istila etti. Bu dönemde Azerbaycanda yaşanan isyanlar işgalci XI Orduda öyle öfke yaratmıştı ki, onlar Ermenilerin Azerbaycan sınırına tecavüzüne ve onların işlediği suçlara kayıtsız

kalıyordu. Nedeni de biliniyordu. Ermeniler tarafından Azerilere ne kadar çok sıxıştırılırsa, yerel nüfusun XI Orduya itaati bir o kadar artardı. Ayrıca, Sovyet Rusyası bu toprakların milliyetiyle değil, bütün Kafkasyanın Bolşevik etkisi ile ilgilenmiyordu. Rusyanın Ermenistandan sonraki hedefinin Gürcistan ve Ermenistan olduğu bilinmektedir. 29 Kasım 1920'de Ermenistanda bir "devrim" gerçekleşti. 30 Kasımda Komünist Parti Merkez Komitesinin (AKP) siyasi ve teşkilat bürolarının ortak toplantısı yapıldı. Toplantıda, G. Orconikidze, Sarkis, Y.Stasova, Q.Katipski ve diğerleri katıldılar. Tam olarak onların baskıları yüzünden Azerbaycana karşı karar kabul oldu. N.Narimanova özel bir açıklama yapması talimatı verildi. Bildiride deniyordu: «Zengezur ve Nahçıvan kazalarının arazisi Sovyet Ermənistanının bölünmez erazisidir; Dağlık Karabağ köylüleri kendi kaderini tayin hakkına sahipler. Zengezurun sınırları içinde tüm askeri operasyonlar durdurulur, Sovyet Azerbaycanının birlikleri ise buradan çıkarılıyor. "Aslında bu, Azerbaycanın, Zengezurun bir parçası ve Nahçıvanın işgali ile mutabık kalması anlamına geliyordu. Bildirgenin diğer ilkesine göre Azerbaycan, Karabağın dağlık kesimine kendi kaderini tayin hakkı verdi.

Azerbaycan, 1 Aralık 1920'de ilan ettiği böyle bir sorumsuz beyanın sonucu olarak, Ermenilerin işgali konusunda anlaşdı. Fakat Ermeniler ve onların patronları daha fazla iştah açmıştı. Karabağ ve Nahçıvan sorununun dağlık kesimi gündemde kaldı.Nahçıvan halkı bu karara uymadı ve keskin protestolar yapıldı. Ermenistan temsilcilerinin toprağa girmesine izin verilmedi. B. Valibayov 24 Aralıkta Erivana çağrıldı ve Nahçıvandaki Ermeni Devrim Komitesinin Olağanüstü Komiseri olarak atandı. Ancak halk,onun geldiği vagonu Şahtahti istasyonunda trenden açarak Nahçıvana gelmesine izin vermedi. 28 Aralıkta Ermeni Devrim

Komitesi, Nahçıvanı bağımsız bir Sovyet cumhuriyeti olarak tanıdı. 1921'in başında, RSFSR, Azerbaycan ve Ermenistan temsilcilerinin katılımıyla bir kamuoyu yoklaması (referandum) yapıldı. Nahçıvan topluluğunun% 90'ı Azerbaycanda kalma arzusunun dile getirdi. Nahçıvan Devrim Komitesinin yerine, Ocak 1921'de Nahçıvan Ülke Devrim Komitesi kuruldu. Nahçıvanın durumu 16 Mart 1921'de Nahçıvan RSFSR ve Türkiye arasında imzalanan özel bir anlaşma ile çözüldü. Taraflar, Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Nahçıvan topraklarında kalma şartı altında örgütlenebileceği konusunda anlaşdılar. Antlaşmada (madde 3), bu toprağın üçüncü bir devletle ele geçirilemeyeceği, aksi halde bunun herhangi bir kısmının Türkiyeye indirilebileceği belirtilmiştir. Nisan ayında Türk birlikleri Nahçıvanı terk etti. 10 Eylül 1921'de Nahçıvan Devrim Komitesi, yetkilerini Nahçıvan MSK ve HKS'ye verdi. 13 Ekim 1921'de Karsda Rusyanın katılımıyla , Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan ve Ermenistan dostluk konusunda bir anlaşma imzaladılar (Moskova, her birinin ayrı bir anlaşma imzalamasına izin vermedi). Kars Antlaşmasının 5. maddesi, Nahçıvan eyaletinin Azerbaycanın himayesi altında özerk bir bölge oluşturduğunu belirtmektedir. Harita çekildi ve Nahçıvan toprakları açıkça gösterildi.

1923'te Nahçıvan Cumhuriyetinin cumhuriyetçi özerkliği ortadan kaldırıldı ve ülkenin otonomisi, devlet aygıtının korunmasının ekonomik zorluklarına verildi. Nahçıvan Ülke Yürütme Komitesi kuruldu. 9 Şubat 1924'te Azerbaycan MİK, Nahçıvan Özerk Cumhuriyetine Azerbaycan SSR'sindeki Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne vermeyi kararlaştırdı. 1921'in ikinci yarısında, Yukarı Zengezur-Gorus Ermenistanın eline geçti. Azerbaycanlılar kendi topraklarından çıkarıldılar. Ermenistan, Aşağı Zengezur - Bergüşadi ele geçirmeye

çalışıyordu. Haziran 1921'de Sovyet Ordusunun buraları silahsızlandırılmasının ardından Hacısanlıdaki Sultan beyin çeteleri silahsızlandı ve işgal için daha elverişli koşullar yarandı. Ermenistanın Gubadli kazasına yetkili temsilcisini atayan Ocakkulu Musayev, kendisini yerel silahlı grupların komutanı ilan etti. Ancak düşman bu defa hedefine ulaşamadı.1921'de Taşnaklar Ermenistanda ayaklanan Japon adlı qiyamçının silahlı haydut çeteleri Noraşen demiryolu stansiyasını tutmak için saldırıp Sederek, Yaycı, Cəfərli ve Arpaçay köylerini ele geçirmişti. Ermeni korsanları sivil nüfus tarafından zulüm gördüler. Düşmana karşı, "Kırmızı Tabor" Abbasgulu bey Şadlinskinin liderliğinde kahramanca savaştı. Darçayın savaşında daşnak haydut çeteleri parçalanmıştı.Gürcistandaki Sovyet iktidarının kurulmasından sonra, Azerbaycanın Borçalı bölgesi de Rusyanın baskısıyla Gürcüstana verildi. Aynı zamanda, planları Bakünü Azerbaycandan ayırmak ve Rusyaya vermek idi. Ama bu hile gerçekleşmedi.1929 yılında yeniden 13 bin hektar Azerbaycan arazisi Nüvəndi, Tutut ve Ernazar köyleri gibi Naxçıvandan 9 köy, Kaymaklı ve Kürümüzlü arasında alanlar Ermenistana verildi.1938'de Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki sınırın açıklığa kavuşturulması bahanesiyle “eşit” bir komisyon oluşturuldu. Azerbaycan tarafında komisyona Ermeni, Kara Komisyonu Üyesi Isakhanyan başkanlık ediyordu. Martın 5-7 imzalanmış protokole göre Laçının Karagöl yaylası, Qubadlının Çayzemi denilen alanı, Qazağın Kemerli köyü ve Kelbecerin Zod alanı Ermenistana verildi. Azerbaycan SSR'sinin Yüksek Sovyeti, 5 Mayıs 1938'de bu protokolü onayladı. Yine de, Azerbaycanlılar topraklarına karşı direnmiş ve pes etmemişlerdir.

4.2.4.Karabağ Sorununun Ulusal Çatışma Tarafından Daha Da Şiddetlenmesi

Moskova, ulusal bir ruha sahip olan Azerbaycanı ciddi bir sıkıntı içinde ve tamamen ona bağımlı tutmak için yeni önlemler aldı. Üst Karabağ sorunu, ulusal çatışma tarafından daha da şiddetlendi. Ermenistan hükümeti, Ermenistanda Dağlık Karabağın birleşmesi konusundaki rızasıyla, Haziran 1921'de Azerbaycanın egemenlik haklarını ihlal etti. AK (b) MK Siyasi Büro Bürosu toplantısında Azerbaycanın rızasıyla ilgili makale açıklanmıştır.²⁷ Haziran 1921'de AK (b) PA, bu konuyu siyasi ve ofis bürosunun ortak toplantısında ele almak zorunda kaldı. Bu kez, milliyetçilikle birleşmiş Azerbaycan Komünistleri, Ermenistanın iddialarını oybirliğiyle reddettiler.Ancak, PK (b) P Kafkasya Bürosu önderliğindeki Ermeni ve Gürcü çoğunluğu Karabağ sorununu Ermenistan lehine çözmekten çekinmediler. Kafkasya (B) P Kafkasya toplantısında 4-5 Temmuz 1921'de Dağlık Karabağ sorunu tartışıldı. Çoğunluk Dağlık Karabağı Ermeni SSR'ye dahil etmeye karar verdi. Fakat oturumda N.Nerimanovun ısrarıyla Karabağ meselesinin Azerbaycan SSR için büyük öneme sahip olduğunu dikkate alarak bu meselenin PK (b) P MK-nın kesin kararına geçirilmesi karar verildi. Narimanov VI Leninin bu konuyla ilgili telgrafları var ve bir mektup yazdı. Mektup şöyle diyor: "Sevgili Bladimir Ilic: Telgrafta bahsettiklerimi tekrarlamak zorundayım. Durum korkunç. Merkez Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistanın bağımsızlığını kabul etti. Şimdi, Azerbaycanın merkezi kısmı Ermenistana topraklarını veriyor. Eğer bu bölge Gürcistana verilseydi, kamu-politik kıyafet giymek mümkün olurdu. Ancak, bu toprakların Ermenistan ve Taşnaklara devri bir hatadır. Temsilcimiz size bu konuda ayrıntılı bilgi verecektir.'

N.Narimanov, Moskovayı Doğunun onu terk edmesiyle tehdit etti, ancak hiçbir sonuç alamadı.1921 5 Temmuzda MK Kafkasya Bürosu plenumu PK (b) P MK-nın görüşünü dikkate alarak aşağıdaki kararı kabul etti: "Müslümanlarla Ermeniler arasında milli barışığın zorunluluğu, yukarı ve aşağı Karabağın ekonomik ilişkisi baz alınarak Dağlık Karabağ Azerbaycan SSR sınırlar içinde tutulmak; ona, özerk Şuşanın idari merkezi de dahil olmak üzere geniş bir il özerkliği vermek. "1921 yılı Eylül ayında AK (b) P MK-nın Teşkilat ve Politbüro oturumunda Kafkas Bürosundan Dağlık Karabağa geniş vilayet muhtariyyatı verilmesi hakkında bilinen kararına yeniden bakılmasını rica eden bir karar kabul edildi. 1921 yılının Ekim ayında Karabağın sorumlu görevlilerinin konferansının kabul ettiği kararda deniyordu ki, Dağlık Karabağa ayrıca vilayet Muxtariyyatının verilmesi isabetli kabul edilmeyecektir.Ancak cumhuriyet bu konuda belirleyici değildi.PK (b) P MK-nın Kafkasya ülke komitesinin 1923 Haziran 23-27-de düzenlenen plenumu Q.Orconikidzenin baskısıyla ultimatom şeklinde bir aylık süre içinde Dağlık Karabağa vilayet muhtariyyatının verilmesi konusunda AK (b) P MK-veya görev verdi . Bu kararı yerine getirmek zorunda olan Azerbaycan MİK 1923 7 Temmuz da Azerbaycan SSRin bünyesinde merkezi Hankendi olmak kaydıyla "Dağlık Karabağ Özerk Bölgesinin kurulması hakkında" kararname verdi. Fakat Ermeniler 1923 yılı 10 Ağustos tarihli fermanla bu eski Azerbaycan kentine halkımızın azılı düşmanı Şaumyanın şerefine Stepanakert adını verdiler (1991 Kasım 26-da Azerbaycan Milli Meclisi bu kararı iptal etti ve yerleşim bölgesine önceki adı verildi).Karabağın dağlık bölümüne muhtariyyat statüsünün verilmesi Azerbaycan tarafından bu toprakların Ermenilere ait olmasının kısmen de olsa itirafı idi.

Beşinci Bölüm

Dağlık Karabağ Sorunu Uluslararası Hukuk Ve Örgütler Kapsamında

5.1. BM GÜVENLİK KONSEYİNDE DAĞLIK KARABAĞ SORUNU VE ERMENİ İŞGALLERİ

29 Ekim 1991'de, devlet bağımsızlığının yeniden inşasından sonra, Azerbaycan Cumhuriyeti BM'ye ve dünya devletlerine başvurdu. Başvuruda Azerbaycan bağımsızlığını restorasyonunu ilan ederek, demokrasi, özgürlük ve eşitlik geçmesi azmini yola çıkararak, dünya birliğinde iyi yer tutmayı, uluslararası güvenliğin ve işbirliğinin güçlendirilmesi işine yardım göstermeyi arzularak, BM Şartı sadık kalacağını ve ondan doğan yükümlülükleri yerine getirmeye hazır olduğunu bildirerek BM üyelerinden kuruluşun üyeliğini kabul etmelerini istediler. 14 Şubat 1992'de Azerbaycan'ın itirazını görüşen BM Güvenlik Konseyi, ülkeye bu örgütün bir üyesi olmasını tavsiye etti. Böylece, BM Genel Kurulu'nun 1992 yılında Martın 2-de düzenlenen 46. toplantısında Azerbaycan Respublikasının BM üyeliğine kabul olduğuna dair karar kabul edildi. Bağımsızlığa yeni kadem koymuş Azerbaycan Ermenistan'ın askeri saldırısına maruz kaldığına göre, ağır sosyoekonomik, askeri-siyasi durumla karşılaşmıştır. İlk yıllarda uluslararası alem ile ilişkilerin kurulmasında zorluk çeken ve güçlü bilgi blokadasını gidermekte büyük baskılarla karşılaşan Azerbaycan için BM kürsüsünün çok önemli önemi vardı. Halkımızın hak sesinin dünyaya ulaştırılması ve nesnel sosyal reyin oluşturan, aynı zamanda dünya devletleri ile karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesinde 1992 Mart 6'da New York'ta faaliyete başlayan Azerbaycan'ın BM daimi temsilciliği önemli rol oynadı. Aynı yılın Kasım ayında, Birleşmiş Milletlerin

Azerbaycan'daki Daimi Misyonu açıldı. Azerbaycan'ın BM ile siyasi işbirliğinin ana hedefi, uluslararası toplumun dikkatini çatışma alanında meydana gelen olaylara çekmek ve Ermenistan'ın ülkemize yönelik saldırganlığı genişlediğinde uluslararası toplumda nesnel bir fikir oluşturmaktır. BM Şartı'na göre, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında birincil sorumluluk Güvenlik Konseyi ile birlikte yatıyor. Uyuşmazlığın BM Şartının 33. Maddesinde öngörülen barışçıl yollarla çözülememesi halinde, Devletler ihtilafı soruşturmak için Güvenlik Konseyi'ne başvurabilir.

Güvenlik Konseyi aşağıdaki durumlarda uyuşmazlığı dikkate alacaktır: ihtilafı taraflar veya diğer Devletler uygulanacaktır; Genel Kurul'un tavsiyesi ile; Konseyin kararı ile; BM Genel Sekreteri'nin talebi üzerine. Güvenlik Konseyi'nin devletler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için aldığı kararlar ve kararlar tavsiye niteliğindedir ve anlaşmazlığa taraf olan taraflar arasında bağlayıcı sayılmamaktadır. Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesine rağmen devletler kendi aralarındaki tartışmalı konuyu çözmek bilmiyorlarsa ve bununla ilgili uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit olursa, zorunlu tedbirler uygulanabilir. BM Şartı'na göre Güvenlik Konseyi, tartışmalı konuları barışçıl yollarla çözme konusunda geniş yetkilere sahiptir. O yüzden de Ermenistan'ın açık tecavüzünün genişlemesi ile ilgili Azerbaycan BM Genel Sekreteri'ne, Güvenlik Konseyi Başkanına başvurarak bu saldırıyı derhal durdurmaya, uluslararası hukuk kuralları ve BM Antlaşmasının açıkça bozulmasını önlemeye, sorunun barışçıl siyasi yolla nizama salınmasına yardım etmeye çağırdı. BM Genel Sekreteri, çatışma bölgesindeki durumu incelemek üzere bölgeye bir grup BM gözlemcisinin gönderilmesine karar verdi. Bu amaçla 1992 Mart ortalarında BM Genel

Sekreteri'nin özel temsilcisi, eski ABD Dışışleri Bakanı Sayrus Vensin başkanlığındaki heyet Bakü'de, Dağılık Karabağı'da ve Erivan'da seferde oldu ve bu seferin sonuçları konusunda BM Güvenlik Konseyi'ne bilgi verdi. BM Genel Sekreteri, Dağılık Karabağı sorununun çözümlünde AGİT'in çabalarını desteklediğini söyledi. Durum değerlendirmesi, bölgesel örgütlerin, özellikle de CSCE'nin çatışmanın çözümlünde kilit rol oynadığını ortaya koydu. Birleşmiş Milletler, sadece uzmanlara ve aynı zamanda insani yardım göndererek uzmanlara yardımcı olabilir. BM Güvenlik Konseyi Başkanı, Wens'in ziyaretinin sonuçlarını memnuniyetle karşıladı ve Güvenlik Konseyi'nin çatışmaların çözümlünde STK'ya tavsiyede bulunacağını söyledi.

Fakirleşmiş Ermenistan, saldırganlığını daha da genişletti. Öyle ki, 1992-ci il mayın 8-de İran'ın aracılığı ile Tahran'da Azerbaycan ve Ermenistan liderleri arasında Azerbaycan-Ermenistan sınırı boyunca ve Karabağı'nın dağılık bölümünde ateşin durdurulması hakkında üçlü anlaşma imzalanan gün Ermenistan silahlı kuvvetleri bir sonraki anlaşmayı yeniden bozarak, Azerbaycan'ın eski müzik ve kültür merkezi Şuşa şehrini ele geçirdiler. Şuşa kentini ele geçirerek, Ermeni ordusu bütün üst Karabağı'ı işgal etti. Bu olay BM Nizamnamesini ve AGİK ilkelerini düzenli şekilde bozarak Karabağı'nın dağılık bölümünü zorla ilhak etmeye çalışan Ermenistan Cumhuriyeti'nin uluslararası hukuk kuralları ile bağdaşmayan saldırganlık politikasını sürdürdüğünü bir kez daha doğruladı. Şuşa işgalinden hemen sonra, Azerbaycan, BM Güvenlik Konseyi başkanına ve dünya ülkelerine Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik saldırganlığını önlemek için tüm araçları kullanma çağrısında bulundu. 9 Mayıs'ta Türk hükümeti, BM Güvenlik Konseyi'nin Dağılık Karabağı'daki durumu arama çağrısında bulundu. Azerbaycan'ın Birleşmiş Milletler'e daimi

temsiliyetinin önerisinde BM Güvenlik Konseyi, Dağlık Karabağ'daki durum hakkında istişarelerde bulundu. 12 Mayıs'ta Güvenlik Konseyi'nin 3072 toplantısında Dağlık Karabağ'daki durum tartışıldı ve Konsey Başkanı Peter Hohenfellner (Avusturya) bir açıklama yaptı. BM Güvenlik Konseyi Başkanı'nın beyanatında iki mesele yer aldı: son olayların yaşandığı çatışma bölgesinde durumu yerine getirmek için BM'nin özel temsilciliğinin hemen gönderilmesi ve uluslararası topluluğun mültecilere insani yardım göstermesi hakkında. Güvenlik Konseyi üyeleri, tüm ilgili tarafları şiddete son vermek, Genel Sekreterin görevini kolaylaştırmak ve üyelerinin güvenliğini sağlamak için gerekli tüm tedbirleri almaya çağırdı. Aynı gün Azerbaycan Cumhuriyeti BM Güvenlik Konseyi'nin sedrinden istedi ki, Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırısı ile ilgili olarak BM Güvenlik Konseyinin özel oturumu çağırılsın.

Azerbaycanın BM daimi temsilciliğinin Güvenlik Konseyi Başkanına mektubu BM kurmay-menzilinde Güvenlik Konseyinin resmi belgesi olarak yayıldı. Belgede Ermenistan hareketleri egemen bir devletin toprak birliğini bozmak gibi ölçülür, dünya birliğinden Ermenistanın Azerbaycana karşı saldırısı olgusunun itiraf edilmesi isteniyordu.1992 yılı içinde BM Güvenlik Konseyinde yaptığı görüşmelerde, kabul edilen 12 Mayıs, 26 Ağustos ve 27 Ekim tarihli beyanlar Güvenlik Konseyinin 5 daimi üyesi olan büyük devletler Ermenistan-Azerbaycan ilişkilerinin keskinleşmesi, Ermenistanın Azerbaycana karşı tecavüzünün değerlendirilmesine çok dikkatli ve soğuk yanaştılar, tecavüzün önüne Ermenistan aleyhine uluslararası hukuku ve Birleşmiş Milletler Tüzüğünü ihlal eden herhangi bir pratik tedbir almadı.Saldırganlık durumuna maruz kalan devlet, BM Şartının 39. Maddesi uyarınca BM Güvenlik Konseyine karşısında tecavüzkar devletin sorumluluğu

melesini koyar.Saldırganlık kavramının hükümlerinden birinde, Güvenlik Konseyinin, Saldırının Bölüm VI-VII'sine göre saldırganın aleyhine uygulayıcı önlemler alması eterlidir.(<http://assembly.ceo/com>)BM Genel Kurulunun 1967 yılı 18 Aralık tarihli 2330 (XXII) sayılı karar taslağında tecavüz hareketlerinin önlenmesi ve BM Şartı uyarınca uluslararası barış ve güvenliği korumak ve etkili tedbirler almak için taciz kavramının mahiyeti yansıtılır(<http://internationalassembly.com>).1974 Aralık 14-de BM Genel Kurulunun 29. oturumunun 3314 sayılı kararında ilk kez tecavüz kavramının mahiyeti ve içeriği açıklandı ve ona uluslararası hukuki fiyat verildi.(<http://www/stateorganization.com>)

Sekiz maddeden oluşan karar, saldırganlığın ne olduğunu tespit etti.Bu nedenle, Ermenistan Cumhuriyeti tarafından qetnamedeki herhangi bir maddenin, genellikle çoğu maddelerin bozulması böyle bir neticeye gelmeye imkan verirdi ki, bu, hareketler gerçek tecavüz olgusu gibi qiymetlendirilsin.Cezasızlık, Ermenistanı yalnızca Karabağın dağlık kısmını ele geçirmekle kalmadı, aynı zamanda saldırganlığını da genişletti. Ermeni Silahlı Kuvvetleri 27 Mart - 3 Nisan 1993 tarihleri arasında Azerbaycanın Kelbecer bölgesini işgal etti. Ermenistan hükümeti, Azerbaycan topraklarının işgalinin sadece Dağlık Karabağ Ermenileri tarafından yapıldığını belirtmiştir. Ancak, Ermenistan silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan topraklarının işgalinde doğrudan katılımı yadsınamaz.

Ermenistanın Kelbecer bölgesine saldırısından hemen sonra, Azerbaycan BM Genel Sekreteri ve Güvenlik Konseyine bölgedeki durum hakkında bilgi verdi. Azerbaycan devleti Güvenlik Konseyinden acil toplantı çağırması ve Ermenistanın Azerbaycana karşı tecavüzünü kötülemeyi

talep etti. Azerbaycanın bu talebi Türkiye tarafından korundu. Kelbecerin işgalinden sonra Türkiye sınırını Ermenistan ile kapattı.1993 30 Nisan da BM Güvenlik Konseyinin 3205-ci toplantısında Ermenistan-Azerbaycan sorununa ilişkin 822 sayılı kararı kabul edildi. Kararda Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin kötüleşmesi ile ilgili Güvenlik Konseyi ciddi rahatsızlık geçirdiği belirtiliyor, bununla da Ermenistan Cumhuriyeti çatışan bu veya başka şekilde katılımı itiraf ediliyordu. Ayrıca, belgede bölgedeki tüm devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı, aynı zamanda sınırların dokunulmazlığı ve toprak elde etmek için kuvvet uygulamayınız yolverilmezliyi bir kez daha teyit edildi.

Tarafların BM Güvenlik Konseyinin 822 sayılı kararının yerine getirilmesi ve AGİK çerçevesinde görüşmeler sürecinin kurtarmak konusunda Minsk grubuna dahil olan 9 ülkenin temsilcilerinin Romada işleyip hazırladığı teklifleri kabul ettiği bir zamanda Ermenistan silahlı kuvvetleri Azerbaycanın Ağdam ve Ağdere bölgelerinde savaş operasyonlarını pekiştirdiler.Böylece, 23 Temmuz 1993'te Ermeni silahlı kuvvetleri Azerbaycanın Agdam bölgesini işgal etti. Agdam bölgesindeki Ermeni saldırısının hemen ardından Azerbaycan, bölgedeki durumdan dolayı BM Genel Sekreteri ve Güvenlik Konseyi Başkanına başvurdu. Azerbaycan devleti ateşin kesin olarak durdurulması amacıyla Ermenistan Cumhuriyetinden askeri operasyonlara son koymayı gibi istila edilen Azerbaycan topraklarından işgalci güçlerin derhal çıkarılmasını talep etti.Ağdamın işgalinden sonra, 3259 BM Güvenlik Konseyinin 29 Temmuzdaki genel kurul toplantısının konusu, “Dağlık Karabağdaki durum” idi. Oturum öncesinde Güvenlik Konseyi Başkanı David Henney Konsey üyelerine bilgi vererek bildirdi ki, bu toplantı

Azerbaycan devleti adına Güvenlik Konseyine gönderilen ve BM Daimi temsilcilik tarafından yayılmış mektuptaki tekidli isteğe uygun olarak yapılır.Tartışmalardan sonra BM Güvenlik Konseyi, Azerbaycanın Agdam bölgesinin işgaline ilişkin 853 sayılı kararı kabul etti. Bu karar ayrıca Ermenistan Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasındaki gerginliği de işaret ediyor; uluslararası sınırların devredilemezliği ve zorla toprakları ele geçirmenin kabul edilemezliği teyit edildi; askeri operasyonların askıya alınması ve Azerbaycan Cumhuriyetinin Agdam bölgesi ile diğer tüm işgal altındaki bölgelerden gelen çatışmaya karışan işgalci güçlerin derhal, eksiksiz ve koşulsuz olarak geri çekilmesi.Ne yazık ki, Genel Sekreterin ve Güvenlik Konseyinin bölgedeki durumu zamanında değerlendirmedeği gerçeği Ermenistana ilham verdi. Bu, Ermenistan silahlı kuvvetleri tarafından diğer Azerbaycan topraklarının işgaline yol açtı.

Ermenistanın Azerbaycana yönelik saldırganlığının arttığı dönemde, uluslararası örgütler ve büyük güçler olaylar hakkında çok ihtiyatlı davrandılar. Güvenlik Konseyinin Agdamın işgali üzerine 853 sayılı kararın kabul edilmesinden önce, Konseyin daimi üyeleri çatışmayı Azerbaycan ile Dağlık Karabağ bölgesi arasında bir çatışma olarak gördüler. Bu ülkelerden temsilciler, Ağdam ve işgal altındaki topraklara saldırıyı kararlaştırırken "Dağlık Karabağ Ermenilerinin hareketi" olarak değerlendirdiler. Ermenistanı işgalçi bir devlet olarak tanımadılar.Genel olarak, 1993 yazında Ermenistan BM Güvenlik Konseyi kararlarını göz ardı etti ve yeni Azerbaycan topraklarını işgal etti. Böylece 20-25 Ağustosta Azerbaycanın Fuzuli ve Jabrayil ilçeleri ile 31 Ağustosta Gubadlı bölgesi Ermeni silahlı kuvvetleri tarafından işgal edildi. 14 Ekim 1993'te BM Güvenlik Konseyi, Ermeni-Azerbaycan çatışması

hakkındaki 892 sayılı kararını 3292. oturumunda kabul etti. Bu kararda BM Güvenlik Konseyi Dağlık Karabağ bölgesinin Azerbaycanın toprakları olduğunu doğruladı. Önceki kararda, Ermenistan Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerde yaşanan gerginlik hakkında ciddi endişeler dile getiriyor; egemenlik, toprak bütünlüğü, uluslararası sınırların dokunulmazlığı ve toprak elde etmek için güç kullanımının kabul edilemezliği. Fakat, cezasız kaldığından Ermenistan Cumhuriyeti saldırganlığını daha da genişleterek BM Güvenlik Konseyinin 822, 853, 874 sayılı kararlarına atlayarak Azerbayca'nın diğer yeni topraklarını işgal etti.²³ Ekim 1993 tarihinde Ermenistan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri ateşkes anlaşmasını ihlal etti ve Azerbaycan Cumhuriyetinin güneybatı bölgelerine saldırdı. Ermenistan ordusunun bu saldırıda asıl amacı Azerbaycan Cumhuriyetinin Zengilan bölgesini ele geçirmek, böylece Azerbaycanın güneydoğu bölümünün tamamen işgal edilmesini tamamlamak idi. Bu amacı gerçekleştirmek için Zengilan iline saldırıdan birkaç gün önce Ermenistan ordusu Azerbaycanın güneyinde önemli iletişim kavşağı olan Horadiz kasabasını tutmakla Horadiz-Zengilan alanında otomobil ve demir yollarını kesmişti. Böylece 60 binden fazla nüfusa sahip olan Zangilan bölgesi ablukaya alınmış ve Azerbaycanın bölgeleriyle olan bağlantısı kesilmiştir. Zengilana düzenlenen saldırı sırasında, Ermeni güçlerinin ön kısımları İranla devlet sınırı ile yakın bir şekilde hizalanmış ve 70 km uzunluğundaki sınırı kontrol etmiştir. Azerbaycanın onlarca yerleşim birimi Ermeni birlikleri tarafından işgal edildi.

Ermenistan-Azerbaycan sorununun barış yoluyla giderilmesi alanında BM ve dünya topluluğunun gösterdiği çabalar ne yazık ki, Ermenistan Cumhuriyeti açıkça askeri işgalci tutumu tutması yüzünden etkili

sonuçlar vermedi. BM'nin bölgede barışçıl faaliyetinin uğursuzluqlarının başlıca sebebi ise Azerbaycan Cumhuriyetine karşı Ermenistan Cumhuriyetinin saldırısı olgusunun doğrudan itiraf olunmaması ile bağlıdır. Ermenistan Cumhuriyeti BM Antlaşmasının 1. ve 2. maddelerinde ve AGİT'in Nihai Aktında belirtilmiş uluslararası hukukun temel ilkelerini kabaca bozmasına rağmen adı geçen nüfuzlu uluslararası kuruluşların gerçekler toplamak alanında çok sayıda misyonları kendi sonuçlarını çıkarırken Ermenistan silahlı kuvvetlerinin doğrudan saldırılarda katılımını itiraf etmeyin mürekkebliyini vurguladı. Ancak, BM Güvenlik Konseyinin başkanının kararları ve açıklamaları, çatışmanın içinde Ermenistanın varlığını bazı biçimlerde kabul ediyor. Demek ki, Ermenistan çatışmada tarafsız olmayıp, dolaylı olarak olsa da askeri tecavüze revac vermişdi. Bu ise uluslararası suçtur ve yukarıda belirtildiği gibi, BM Genel Kurulunun 1974 yılında yapılan 29. oturumunda tecavüzün istenilen formu (doğrudan veya dolaylı) askeri suç ilan edildi. O yüzden de büyük devletler modern uluslararası ilişkiler için tehlikeli olan saldırganın önlemek istiyorlarsa, BM Şartının 7. bölümü uyarınca, kesin pratik adımlar atmalı ve Ermenistanı uluslararası topluluğun iradesine tabi etdirmelidirler. Azerbaycan devletinin başkanı olarak ilk kez milli lider Haydar Aliyev 1994 yılı Eylül ayının BM Genel Kurulu 49. toplantısında yer alarak, bu evrensel uluslararası örgütün tribunasından ülkemizin bir çok meseleleri ile ilgili, özellikle Ermenistanın Azerbaycana saldırısı ve Yukarı Karabağ sorunu hakkında gerçekleri dünya kamuoyuna ulaştırmıştır. 1995 yılının Ekim ayında BM'nin 50. yıldönümü ile ilgili yapılan Genel Kurulunun özel tören oturumunda yer alan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, bu kurumun yüksek kürsüsünden dünya devletlerine müracaat ederek, mevcut küresel sorunlara ilişkin Azerbaycan devletinin ilkesel tutumunu

açıklamış, özellikle Ermenistanın tecavüzünün ortadan kaldırarak uluslararası çabalar için çağrıda bulundu.2000 yılının Eylül ayında BM Binyıl Zirvesinde konuşan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev dünyada barışın ve güvenliğin korunmasında bu uluslararası organizasyonun önemini belirtmiş, bölgesel sorunların, özellikle Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununun giderilmesine ilişkin Azerbaycan'ın tutumunu bir kez daha belirtmiş Örgüt, insanlığın karşılaştığı güçlükleri ele almak için BM faaliyetlerini daha da güçlendirecek örgütlenme reformuna duyulan ihtiyacı vurguladı.

2003 yılının Eylül ayında BM Genel Kurulunun 58. oturumunda yer alan Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı İlham Aliyev konuşmasında uluslararası alanda karmaşık işlemlerin cereyan ettiği dönemde üyelerin arasında karşılıklı anlaşmazlıkların belirmesine göre, BM Güvenlik Konseyinin ortama uygun, esnek ve yeterli ilişki gösterebilmesi BM mekanizmalarının zamanın gereklerini karşılamadığı ve örgüt içindeki reformların önemli bir konu haline geldiğini belirtmiş. Azerbaycan hükümetinin başçısına göre, hem mevcut hem de yarı merkezli gerçekler BM Güvenlik Konseyine yansıtılmalıdır.Azerbaycan Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Mekanizmalarının, özellikle de Güvenlik Konseyinin daimi üyelerinin veto kanununun revizyonunu önermiştir. Öyle ki, Azerbaycan uluslararası alanda BM'nin rolünün artırılması ve mevcut sorunların çözümünde daha etkili tedbirlerin alınmasını sağlamak için ilave adımların atılması gerektiğini BM Genel Kurulunun 2004 yılının Eylülünde gerçekleştirilen 59. toplantısında yeniden gündeme getirdi. Oturumda konuşan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili BM Güvenlik Konseyinin kabul ettiği 4 kararın halen yerine yetirilmediyini beyan

etmiş ve onların gerçekleştirilmesinin işlek mekanizmasının oluşturulmasını öncelikli mesele olarak ileri sürmüştür. Aynı zamanda, Azerbaycanın devlet başkanı bildirmiştir ki, "Geliştirilmiş Güvenlik Konseyi daha geniş katılımlı, daha sorumlu ve demokratik, onun çalışma yöntemleri daha şeffaf olmalı, XXI yüzyılın yeni tehditleri, riskleri ve tehlikelerine daha operatif cevap verilmelidir". Bunun yanı sıra, bu yıl 29 Ekim-da BM Genel Kurulunun toplantısında Azerbaycan heyetinin girişimiyle "Azerbaycanın işgal edilmiş topraklarında durum" adlı konu oturumun gündemine düşürülmüştür. Daha sonra BM Genel Kurulunun 2006 sentyabrın 7-de düzenlenen 60. toplantılarının 98. ve 2008 yılı 14 Mart düzenlenen 62. toplantının 86. Genel Kurul toplantılarında "Azerbaycanın işgal edilmiş topraklarında durum" adlı kararlar kabul yapıldı. Bu belgelerde Azerbaycanın işgal altındaki topraklarında Ermenilerin yerleştirilmesi, bu alanlarda yangınların işlenmesi pisenilir, Güvenlik Konseyinin bilinen 4 kararına atıfta edilmekle Ermeni silahlı kuvvetlerinin işgal altındaki Azerbaycan topraklarından derhal, tamamen ve koşulsuz çıkarılması isteniyordu. Bunun yanı sıra, kararlarda Azerbaycan devletinin egemenliğine, toprak bütünlüğüne saygı ifade edilir, ayrıca kendi topraklarından kovulmuş Azerbaycanlıların yurtlarına dönme hakkı bir kez daha ortaya çıkmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev Güvenlik Konseyinin bilinen 4 kararının BM için önemli olmasını vurgulayarak, onların 20 yıla yakın bir süre geçmesine rağmen, halen yerine yetirilmemesini adaletsizlik ve çifte standartlar adlandırmıştır.

5.2. AGİT'İN SORUNUN ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN GİRİŞİMLERİ VE BUDAPEŞT SAMMİTİ

1. Taraf Devletler, çatışmanın ve sonuçlarının bir sonucu olarak insanlık trajedisinin devamını kınıyorlar.12 Mayıs 1994 tarihinde ATEM Minsk Grubu ile işbirliği halinde çatışmaya karışan taraflar Rusya Federasyonunun aracılık ettiği ateşkesin teyidini memnuniyetle karşıladılar. Katılımcı Devletler BM Güvenlik Konseyi kararlarına ve Güvenlik Konseyine bağlılıklarını onayladılar.ATEM-in çatışmanın barışçıl yoldan çözümüne yönelik çabalarının siyasi desteğini memnuniyetle karşıladı.

Bu bağlamda, çatışmaya doğrudan dahil olanlar da dahil olmak üzere, yoğun bir şekilde görüşmeler için çağrıda bulundu. Bunu yaparken, ATEM çabalarını güçlendirecek ve yardım edeceklerine inanmaktadırlar.ATEM Minsk Grubu ve Rusyanın arabuluculuk çabalarını tamamen korudular.Federasyonun çok önemli desteği ve Minsk Grubunun diğer üyelerinin çabaları çok takdir edildi. Hepsi, ATEM çerçevesinde tek ve eşgüdümlü çabalar biçiminde uyum sağlamayı kabul etti.

2. Bunu yaparken, katılan Devletler ile istişare ederek ve mümkün olduğu ölçüde Başkan ile istişare edeceklerdir.müzakereler için ortak ve mutabık kalınan bir temel sağlamak ve aynı zamanda Minskte arabuluculuk ve müzakere faaliyetleri,Konferansın eş başkanlarını atamaları için talimat verildi. ATEM prensipleri ve kabul edilen yetki hakkında rehberlik eş başkanlar, Minsk Grubu toplantılarına başkanlık edecek ve ortak başkanlığa rapor vereceklerdir. Daimi Konseye ilerlemeleri konusunda düzenli olarak tavsiyelerde bulunacaklardır.

3. Bu çabaların ilk adımı olarak, Minsk Konferansının eş başkanları var.Minsk Grubundaki diğer ülkelerin yardımı ve onlarla işbirliği sayesinde mevcut ateşkes devam ediyor.Uygulamaya ve önceki arabuluculuk faaliyetlerine yardımcı olmak için acil adımlar atmak silahlı çatışmanın sona ermesinden sonra ilerleme temelinde siyasi bir anlaşmanın imzalanması için yoğunlaştırılmış müzakereler yapılması emredildi. Bu anlaşmanın uygulanması tüm taraflar için çatışmanın ana sonuçlarını ortadan kaldıracaktır ve Minsk Konferansının toplanmasına izin verecek.

5.3.AGİT'İN SORUNUN ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN GİRİŞİMLERİ VE LİZBON ZİRVESİ

Budapeşt zirvesi görüşünden sonra, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun müzakereleri, AGİT Minsk Grubu yerine üye devletlerin girişimleriyle pekiştirilmiştir. Moskova görüşmelerinin 6-11 Şubat 1995 tarihlerinde başarısız olmasının ardından, Amerika Birleşik Devletleri Minsk Grubu Büyükelçisi çatışma bölgesine ayrı ayrı gitti. O yılın Mart ayında, arabulucu grubun Rusya ve İsveçten gelen eş başkanlarının ziyareti, aslında taraflar arasındaki barış sürecinin ihlal edildiğini ortaya koydu.1995-1996'nın sonuna kadar, Batı, Rusya ve AGİT'in müzakerelerde arabuluculuğu Dağlık Karabağ sorununun çözülmesinde somut sonuçlar vermedi. Bunun nedenleri taraflar arasındaki çelişkiler, özellikle Rusyanın tarafsızlık beyanatlarına rağmen Ermenistanla askeri birliği güçlendirmesi ve ABD ve Minsk Grubu ise görüşmelerde bazen Azerbaycanı sağlamayan teklifler vermesiydi.Böylece, AGİT'in bir sonraki, Lizbonda yapılacak devlet başkanlarının dördüncü zirve toplantısı öncesinde tek başarı Azerbaycan

ve Ermenistan arasında ateşkesin korunması olup. 2-3 Aralık 1996'da Lizbondaki AGİT Zirvesine Avrupa ülkeleri, ABD, Kanada ve 10 Asya-Afrika ülkesinden 52 gözlemci katıldı. Lizbon Zirvesi, Kafkasyada ilk kez, özellikle Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışması, Azerbaycan için Budapeşte Zirvesinden daha önemliydi. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, zirve toplantısından önce 30 Kasım 1996'da Bina havaalanında gazetecilere açıklama yaptı. O, Lizbon zirvesinin yargıç kısmında Dağlık Karabağ münakaşası konusunda kesin bir karar verecek kurum olmadığını açıkladı. Aynı zamanda Haydar Aliyev bu zirve toplantısına büyük önem verdiğini, zirve sırasında Minsk Grubu bünyesinde Helsinkide, Viyanada faaliyet gösterildiğini ve Azerbaycan heyetinin günlerce Lizbonda işlediği hakkında bilgi verdi. Başkan ayrıca Budapeşteden Lizbona kadar geçen dönemi de övdü. Haydar Aliyev 1996 2 Aralık Zirve görüşündeki konuşmasında Dağlık Karabağ sorunu, Ermeni işgali hakkında genel bilgi verip, Rusyanın etkisi ile ateşkesin sağlanmasını takdir etti ve Azerbaycanın barış anlaşması bağlanana kadar ateşkes rejimine uyacağını söyledi. Azerbaycan lideri, ateşkesin Ermenistan ile ikili bir diyalog kanalı oluşturması, savaş esirlerinin serbest bırakılması ve rehinelere serbest bırakılmasıyla ilgili açıklamanın önemini açıkladı.

Haydar Aliyev 1996 yılının Nisan ayında Lüksemburgda Ermenistan Cumhurbaşkanı ve kendisinin verdiği beyanatı sorunun giderilmesi yönünde önemli bir adım olarak kabul ettiğini de Lizbon'daki konuşmasında söyledi: "Bu açıklama sorunlu yönlerin silahlı çatışmadan uluslararası ilkeler ve normlar bazında son koymak azmini sergileyen ilk Ermenistan-Azerbaycan belgesidir. "

Nihayet, H.Aliyev Lizbon görüşmesinden önce AGİT üyesi devlet ve hükümet başkanlarına gönderdiği mektupta sorunun çözümü için yaygın genel çerçeve kurallarını-Lizbon prensiplerini gösterdiğini söyledi. O, AGİT ilkelerine, BM tüzüğü ve uluslararası hukukun genel kurallarına uygun gördüğü bu hükümleri Zirve toplantısı konuşmasında da ilan etti:

- Azerbaycan ve Ermenistan'ın toprak bütünlüğünün tanınması
- Azerbaycan içinde Dağlık Karabağ'a en yüksek özerk yönetim statüsünün sağlanması
- Dağlık Karabağ halkının güvenliğini sağlamak

Bu ilkeler AGİT'in Başkanı Flavio Kottinin 1996 yılının Şubatında çatışma bölgesine ziyareti sırasında verdiği tekliflere de uygundu.

Haydar Aliyev konuşmasında karşı tarafın niyyetinin Karabağ sorununda amacını tecavüzün sonuçlarını meşrulaştırmak ve Azerbaycan topraklarında ikinci Ermenistan yaratma niyeti olarak değerlendirebilir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı, katılımcı devletlerin başkanlarına, zirvede yaptığı konuşmada hepsine izin verilmeyeceğini açıkladı.

O, Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ sorununun belirtilen ilkelere uygun giderileceği takdirde ilerici sonuçlar doğuracağını belirtti: "Eminim ki, sorunun BM tüzüğü, AGİT ilkeleri ve uluslararası hukuk temelinde kaldırmak az bir zaman için Ermenistan ile Azerbaycan arasında uzun süreli kalıcı barış oluşmasına olanak Ermeni ve Azerbaycan halkları arasındaki iyi ilişkileri yeniden kuracak ve Dağlık Karabağın tüm nüfusu için en elverişli koşulları yaratacaktır. "

Lizbon zirvesinde yaptığı konuşmada Haydar Aliyev, Ermeni Devlet Başkanı ve halkı barış yapmaya çağırdı. O, AGİT üyelerinin hepsini bir bütün Dağlık Karabağ meselesinin çözümüne yardım etmeye

çağırıldı.H.Aliyev Lizbon Zirve toplantısında katılımcı olan devlet ve hükümet başkanlarına yönelerek onlardan rica editmiştir ki, Avrupada sürekli ve viranedici sorunlardan biri Ermenistan-Azerbaycan sorununun kısa vadede ortadan kaldırılması için çabalarını esirgemesinler.

Tüm çağrılarına rağmen Ermenistan heyeti Haydar Aliyev tarafından ileri sürülen bu prensiplerin Lizbon beyannamesinin 20. Maddesine düşürülmesine veto koydu. Azerbaycan devlet başkanı ise AGİT Lizbon belgesine tamamen veto uygulayadı. ABD heyetine başkanlık eden Başkan Albertin teklifi ile ilkelerin AGİT Dönem Başkanı ayrıca beyanatında seslendirilmesini başarmıştır. AGİT'in resmi açıklaması, bu hükümlerin Zirveye katılan 53 AGİT üyesi tarafından onaylandığını da belirtti.

AGİT Genel Başkanı tarafından yapılan açıklamanın hemen ardından Ermeni heyeti, buna katılmadığını belirten bir bildiri yayınladı. Gelecekte başarısız olan görüşmelerin temelini oluşturacak olan bu ifade, sorunun çözümüne öncelikle kendi kaderini tayin etme ilkesiyle ulaşılabileceğini söyledi.

Haydar Aliyev ise zirvenin sona erdiği gün 1996 Aralık 3'te Lizbonda gazetecilere yaptığı açıklamada zirve toplantısının kararından memnun kaldığını söyledi. Lizbon projesinin Azerbaycanı bile tam olarak sağlamadığını, ancak Ermenistanın hala buna katılmadığını yineledi. Azerbaycan rehberi Ermenistanı uluslararası ilkelere karşı çıkmakta suçladı: "Azerbaycanın toprak bütünlüğünün Ermenistan tarafından tanınmasından vazgeçilmesi AGİT'in temel ilkelerinden vazgeçmek demektir."

Cezasızlık, Ermenistan'ı yalnızca Karabağ'ın dağlık kısmını ele geçirmekle kalmadı, aynı zamanda saldırganlığını da genişletti. Ermeni

Silahlı Kuvvetleri 27 Mart - 3 Nisan 1993 tarihleri arasında Azerbaycan'ın Kalbajar bölgesini işgal etti. Ermenistan hükümeti Azerbaycan topraklarının işgalini sadece Dağlık Karabağ Ermenilerinin hayata geçirdiğini bildirdi. Fakat Ermenistan çatışan tarafsız olmayıp, Azerbaycan topraklarının işgal edilmesinde Ermenistan silahlı kuvvetlerinin doğrudan katılımını inkar edilemez.

5.4. AVROPA BİRLİYİNİN DAĞLIK KARABAĞA DAİR BEYANATI BRÜKSEL, 3 EYLÜL 1993

Birlik ve üye devletleri giderek Azerbaycan topraklarına doğru ilerleyen Dağlık Karabağ yerel Ermeni güçlerinin saldırısını kınadı. Onlar pişmanlıkla söylüyorlar, Azerbaycanı çevreleyen eylemler silahlı çatışmaların sınırlarını gittikçe genişletiyor ve Azerbaycandaki mülteciler için ciddi bir sorun yaratıyor ve komşu ülkelerin güvenliğini sağlıyor. Bunun için sürekli artan korku ile çatışmaya celb ediyor. Birlik ve üye devletleri bölgedeki toprak bütünlüğü ve egemenliği ilkelerine sadakatlere sahiptir. Birlik ve üye devletleri yangını geçici olarak durdurdular (31 Ağustos 1993'te Highland'da) Karabağ yetkilileri ile Azerbaycan Hükümeti arasında karar verildi. Minsk Grubunun, bunları güçlendirmek için AGİK çerçevesinde çabalarını tam olarak destekliyorlar. Onlar her iki tarafın da herhangi karşılıklı diyaloga başlamaları gerektiğini savunur.

Haziran ayı diyalogu, ayın sonunda, tüm tarafların ana sözleşmeye varma olasılığını güçlendirir. Birlik ve üye devletleri ayrıca Dağlık Karabağdaki Ermeni güçlerinin de bulunmasını istiyorlar. Güvenlik Konseyinin 822 ve 853 kararlarına saygı göstermelidirler. Onlar Kelbecer, Agdam, Fuzuli ve Cebrayıldan askerlerin çekilmesini talep ediyorlar. Birlik ve üye

devletlerinin Azerbaycanın bu bölgelere saldırabileceklerine dair kanıtları yoktur. Birlik ve üye devletleri, Ermeni Cumhuriyetinin Dağlık Karabağ Ermenilerine kendi halledici tesirinden istifade etmeye çağırırlar. 822 ve 853 sayılı kararları ve AGİT Minsk Grubunun kabul ettikleri belirleyici etkiyi kullanmaya çağırıyorlar. Birlik ve üye ülkeleri Ermenistanı bunu onaylamaya çağırdılarki, Azerbaycan arazilerine hücum eden yerli ermeni kuvvetleri hücumları genişletmek için maddi vesaitler almasınlar.

Brüksel, 9 Kasım 1993

24 Ekim 1993'te Dağlık Karabağda Avrupa Birliğinin ateşkes anlaşması ihlali kınadı ve son zamanlarda işgal altındaki topraklardan tüm kuvvetlerin çekilmesini istedi.

Avrupa Birliği, ATEM ilkelerine uygun olarak Azerbaycan Cumhuriyetinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine önem verdiğini açıklıyor. Buna önem veriyor. Avrupa Birliği, silahlı çatışmalardan kaçan onbinlerce sivilin kaderiyle ilgileniyor. Bu mültecilerin kabulü ve korunması uluslararası toplumun önceliklerinden biri olmalıdır. Ayrıca, bu mültecilerin varlığı, uluslararası çatışma riskini artırıyor ve bölgenin istikrarı için korku yaratır. Avrupa Birliği bundan sonra etkilenen nüfusa insani yardım sağlayacaktır. Avrupa Birliği, güçlü siyasi yollarla Dağlık Karabağ sorununun üstesinden gelmeye çalışıyor. AGİT'in Minsk Grubunun çaba gösterme çabalarını tam olarak desteklediğini teyit ediyor. 24 Ekim 1993 tarihinde ihlal edilen ateşkesi yeniden kurmak için çatışmaya karışan tarafları bilgilendirmeye çağırır.

Strazburg, 10 Kasım 1994

1. Meclis, 12 Mayıs 1994 tarihinde yürürlüğe giren ateşkese uygun olarak memnuniyetle not eder ki,savaşan taraflar arasındaki barış anlaşmasının hemen ardından barış antlaşmasının imzalanacağına ümit edildi.
2. 1988 yılında başlayan bu çatışma, 20.000 insanının ölümüne ve 1 milyondan fazla insanın mülteci olmasına neden oldu.
3. Mecliste, ATEM Minsk Grubu, Rusya Federasyonu Hükümeti, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi,Avrupa Konseyi, BDT'nin Parlamentolararası Meclisi, katılımcı olmayan Avrupa ülkeleriyle ilişkileri üzre Komite, savaşan tarafları memnuniyetle barış antlaşması imzalamaya çağırıyor
4. O,Ermenistan ve Azerbaycan Savunma Bakanları ile Dağlık Karabağ Ordusu Komutanlığının ateşkesi gözlemek öhdeliyini ve siyasi sazişin imzalanmasını hızlandırmak baresinde beyan etdikleri 26 Haziran 1994 tarihinde, imzalanmış sazişi alkışlayır ve tüm savaş eden tarafları 1994 yılı 12 maydan kuvvede olan ateşkesin mevcudluğuna tehlike yapacak her hangi bir eylemden kaçınmaya çağırır.

5.5. AVRUPA KONSEYİ PARLAMENTER ASAMBLESİ TRANS KAFKASYA ÇATIŞMALARINA İLİŞKİN 1119 (1997) KARARI

Strasbourg, 22 Nisan 1997

1. Meclis, Transkafkasya çatışması bölgesinde, Dağlık Karabağ ve Abxaziyada 1994'te ateşkes rejiminin korunması, gerilim bölgeleri için siyasi istikrarı garanti etmeli;

2. Üyeliği Olmayan Avrupa Devletleri ile İlişkiler Komitesinin çeşitli duruşmalarını tutan Meclis çatışmaların siyasi çözümünde önemli ilerlemeler kaydedilmesi ümid ediyordu;

3. Özel statüye sahip üç Transkafkas devleti - Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Konseye tam üyelik başvurusunda bulundular. Meclis tüm taraflar için çatışmaların çözülmesini kolaylaştırmak için gerçek siyasi iradesinin kabulünü hızlandırmaya yardımcı olmak için çaba gösterecek;

4. Meclis, kendi takdirine bağlı olarak, bu çatışmalara katılan tüm tarafları birbaşa veya dolaylı olarak alabilir. Arabuluculuk faaliyetleri, özellikle Birleşmiş Milletler, Bağımsız Devletler Topluluğu ve AGİT'i arabuluculuk faaliyetlerine katılmaya çağırıyor;

5. Her iki sorunun doğası gereği farklılık göstermesine bakmayarak, Meclis siyasi anlaşmazlıklarını not eder. 1975 Helsinki Nihai Yasası ve 1990 tarihli Paris Bildirisinin aşağıdaki ilkelerine dayanmaktadır. Çatışmaya karışan tüm taraflarla koordine edilmelidir:

I. sınırların ihlali;

II. bölgenin tüm halkları için çok milletli barışı koruma güçleri tarafından desteklenen güvenlik;

III. tüm Abxaziya ve Dağlık Karabağ partilerine kapsamlı özerklik statüsü verilmesi üzerinde anlaşma

IV. Mültecilerin ve köçkünlerin geri dönme hakları ve insan haklarına saygıların yeniden entegrasyonu.

6. Meclis, Avrupa Konseyinin Transkafkasyada yasal bir devlet ve çoğulcu demokrasi, insan haklarının korunması ve sosyal odaklı piyasa ekonomisinin kuruluşu için gerçek yardım sağlamalıdır;

A. Abhazya ile ilgili:

7. Meclis, Tiflis ve Suxuminin yaklaşımının bazı göstergelerine sahiptir.Çatışmanın politik çözümünün yakında yukarıda belirtilen ilkelere dayandığı umuduyla ifade etmiş;

8. Asamble, umid edirdiki celb edilmiş tarafların ve Birleşmiş Milletler,AGİT ve Rusyanın çabaları yakın zamanda Tiblisi ve Suxumide kabul edilen mülteciler için uygun bir güvenlik sisteminin kurulmasına yol açacaktır,bölgenin nüfusu barış ve refahı yeniden kazanılacak;

B. Dağlık Karabağ Hakkında:

9. Meclis, özellikle Ermenistan ile Azerbaycan parlamenterleri arasında devam eden diyalogu sürdürmektedir.Özellikle üye olmayan Avrupa Ülkeleri ile İlişkiler Komitesi tarafından, 26 Ocak 1996 tarihinde Strazburgda düzenlenenTranskafkasya çatışmasıyla ilgili çalışmayı memnuniyetle karşılar. Bu bağlamda Meclis, Mülteciler için AGİT Yüksek Komiserliği Minsk Grubunun Dağlık Karabağ hakkındaki yeniden faaliyyetenbaşlamasını memnuniyetle karşıladı ve yakında çatışmayı çözmek çabalarını teşvik etmeyi amaçlayan müzakerelerin sürdürülmesini desteklemektedir;

10. Meclis, münacişenin siyasi yolla nizama salınmasına nail olmak,böylece işgal edilmiş toprakların azad edilmesi, mecburi köçkün ve mültecilerin geri döndürülmesi,Dağlık Karabağ için tatmin edici alternatif statüye ve tehlikesizliye ulaşmak için sorunun taraflarını birbaşa görüşler aparmaya çağırır;

11. Son olarak, Meclis gelecekte üç Transkafkas eyaleti - Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Transkafkasya Güçleri Birliği ve Ortak Parlamenter Asamblesinin Kurulması olasılığı düşünecekler

Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda saxlamlan hərbi əsirlər və girovlar haqqında

Strasbourg, 25 Nisan 2001

Dağlıq Karabağ sorunu 1988'de başlamış ve daha sonra Ermenistanın Azerbaycana karşı askeri müdahalesi ve cumhuriyetimizin topraklarının yaklaşık yüzde 20'sini işgal etti.

2. 10 Nisan 2001 tarihli Uluslararası Kızılhaç araştırmasında Ermeni İşgalinin bir sonucu olarak 4959 kişi kayıptı, bunlardan 1092'si 1992-2001'de serbest bırakıldı. Bunlardan 176 tanesi hasta.

3. Şu anda Ermenistan ve Azerbaycanın işgal altındaki topraklarında 783 mahkum gözaltına alındı, 43 çocuk, 56 yaşlıdır. Ancak Ermeni tarafı bu gerçeği reddediyor.

4. Uluslararası Kızılhaç Komitesine (ICRC) göre, bu örgüt altı aylıktan fazladır ki mahkumlarla buluşamıyor.

5. Azerbaycan ve Ermenistan Avrupa Konseyine tam üye olduktan bu yana üç ay geçti. Böyle birhatta yetkili kurumun üye ülkesinin topraklarında bile, sıradan insan hakları tarafından korunmayan tek mahkum bile kabul edilemez.

6. Serbest bırakılan mahkumlara göre, esirler sürekli olarak hakaret edilmekte ve köle olarak çalıştırılmaktadır. İşkencelere maruz kalıyorlar. Normalde yemiyorlar, gerekli tıbbi bakımı almıyorlar.

7. Meclis, Bakanlar Komitesine seslenerek üye olan Ermenistanın işgal ettiği Azerbaycan topraklarında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ilkelerini uygulamayı temin etmeye çağırır.

8. Meclis Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesine başvuru ve sorunu en kısa zamanda çözülmesinin yanı sıra özel bir rapor hazırlamayı rica ediyor

Sonuç

Günümüzde daha çok reel-politiğin gölgesinde şekillenen Dağlık Karabağ sorununun , hukuki açıdan bakıldığında hiçte karmaşık olmadığı anlaşılmaktadır.Dağlık Karabağ, tarihin hiçbir döneminde bağımsız bir yapı olmamış,daimaAzerbaycanın ayrılmaz parçası olmuştur.En son Sovyet yönetimi döneminde, Kafkasyanın işgalinin ardından Ermenistanın hakk iddia ettiği Dağlık Karabağa Özerklik verilmiştir.

Dağlık Karabağ sorunun sınır uyuşmazlığı olarak algılanmasında doğru deyildir.Nitekim,tarihin hiçbir döneminde bağımsızca yönetilmeyib.Aynı zamanda Ermenistanında egemenliği,yetkisi ve yönetimi altında olmayıb.Bu bağlamda Ermenistanın, uluslararası hukukun öngördüyü hiçbir meşru nedene dayanmadan Azerbaycanın iç sorununa müdahalesi ve hukuka aykırı kuvvet kullanarak ülkesinin önemli bir kısmını işgal etmesi, Birleşmiş Milletler Antlaşmasınının 2/4.maddesi ihlali olarak değerlendirmelidir. Bir devletin ülkesel bütünlüğü ve ya siyasi bağımsızlığına yönelik kuvvet kullanılması ve ülkesinin bir kısmının işgal edilmesi uluslararası barış ve güvenliyi tehdid etdiyinden, Dağlık Karabağ sorunu açısından asıl çözüm yolu: Ortak Güvenlik Sisteminin işletilerek Güvenlik Konseyinin Ermenistana yönelik gerekli tedbirlere başvurmasıdır

Azerbaycan ve Ermenistan dışında,sorunun dış aktörleri konumundaki devletlerin çıkarı ve denge politikaları,bölgeyi önemli yatırımlar yapan petrol şirketlerinin varlığı dikkate alındığında,gerçekleşmesi zor birlikde,Azerbaycan yönetimi üzerindeki iç kamu oyu baskısı,Abhaziya savaşı ile de su üzerine çıkan hassan dengelerle birleştiğinde savaşın ihtimal daxilinde olduğu da söylenebilir.

Azerbaycanın barışçıl çabalarına rağmen, Ermenistanın yıkıcı politikasıyla ilgili sorun adım adım ilerliyor.Uzlaşma sürecini siyasi ve askeri provokasyonlar yoluyla bozmaya çalışır ve topraklarının işgaline dayanan mevcut statükoyu devam ettirmekle, savaşın hedeflerine ulaşmak için çabalamaktadır.

Uluslararası hukukun her bir konusunun yükümlülükleri, toprak bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığıdır. Şu anda dünya toplumu, Azerbaycanın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü açık bir şekilde tanımlamaktadır ve tanır ve destekler. Azerbaycan Cumhuriyeti "Azerbaycan toprakları" açık bir şekilde belirtti.Bütünlük, müzakerelerin konusu değildir ve asla olmayacak ... Azerbaycan bu pozisyondan geri adım atmayacak.Yani, Azerbaycanın toprak bütünlüğü konusunda hiçbir imtiyaz olmayacaktır. "Uluslararası hukukun normları ve ilkeleri, BM Güvenlik Konseyi kararları ve Helsinki Nihai Yasası ilkelerine dayanmaktadır.Çatışmanın aşamalı olarak çözülmesinin siyasi-yasal dayanakları uluslararası toplum tarafından oluşturuldu ve kabul edildi. bu,Azerbaycanın işgal altındaki topraklarından Ermeni birliklerinin Azerbaycanın uluslararası sınırları içinde toprak bütünlüğü ve egemenlik, Dağlık Karabağ da dahil olmak üzere Azerbaycanlı mültecilerin ve ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin korunmasını içerir.. Bu tez taraflar arasında normal bir barış akışına ve barışa ulaşılmasına izin veren ana çerçeveni, Azerbaycanın tarihten bugüne kadar toprak ve egemenliklerini kapsar

Kaynakça

ABIŞOV, Vaqif: Azərbaycanlıların Soyqırımı(1917-1918-ci illər) Bakı-Nurlan-2007

BALAYEV, Aydın: Azərbaycan Milli Demokratik Hərəkatı 1917-1920, Bakı-Elm-1990

DİNSTEİN, Yoram: War, Agression and self-defence, Second Edition, Cambridge University Press, New York 2005

ASLANLI, Araz: “Tarihten günümüze Karabağ sorunu”,Avrasya Dosyası/Azerbaycan Özel , Cilt-7,Sayı 1, İlbahar 2001, s.393-430

BUCHANAN, Allen: “Theories of Secession“, Philosophy and Public Affairs, Vol.26,İssue1(1997),s.31-61

KARAOSMANOĞLU, Ali L.: “Kendi Kaderini Belirleme, Ülke Bütünlüyü, Uluslararası İstikrar ve Demokrasi“,Doğu Batı Düşünce Dergisi, Savaş ve Barış,Yıl 6,Sayı 24,2003,s.147-157

SAPMAZ, Ahmet/SARI, Gökhan.: “Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi“, Güvenlik Stratejileri,Yıl 8,S 15,s.1-31

"Suikast" .Baku, 1995.

R. Mehdiyev. "Lizbon Zirvesi - 96". Bakü, 1997.

Abdullayev. "Büyük Yol Takipçisi". Bakü, 2004.

Abdullaev. "Azerbaycan demokratik kalkınma yolunda". Bakü, 2004.

N.Akhundov, M.Gasimov. "Azerbaycan ve uluslararası parlamento kuruluşları". Bakü, 1996.

Y. Mahmudov. "Haydar Aliyev'in Azerbaycan tarihinde kişiliği". Bakü, 2002.

M. Gasimov. "Azerbaycan'ın Dış Politikası". Bakü, 1997.

E. Ahmedov. "Ermenistan'ın Azerbaycan ve uluslararası örgütlere saldırması". Bakü, 1998.

Rajabli, V.Ibayev. "Avrupa uluslararası örgütleri". Bakü, 1999.

I.Huseynova. "Bağımsız Azerbaycan devletinin kurucusu". Bakü, 2004.

Q.Aliyev. "Haydar Aliyev ve ulusal zihniyet felsefesi". Bakü, 2003.

"Azerbaycan" gazetesi, 27 Şubat 2001.

"Halk gazetesi", 26 Nisan 2001.

"Azerbaycan" gazetesi, 28 Nisan 2001

[http://www/stateorganization.com](http://www.stateorganization.com)

<http://internationalassembly.com>

<http://assembly.ceo.com>

<http://internationalassembly.com>

[http://www/stateorganization.com](http://www.stateorganization.com)